Borges/Ölüm ve Pusula

BORGES

ÖLÜM ve PUSULA

Öyküler

ADA YAYINLARI

Jorge Luis Borges

ÖLÜM ve PUSULA

Öyküler

Türkçesi
Tomris Uyar

ADA YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Borges'i Sunarken, 5

Ölümsüz, 9

Savaşçı ile Tutsağın Öyküsü, 31

Tanrının Elyazısı, 38

Averroes'in Arayışı, 46

Babil Kitaplığı, 59

Hain ve Kahraman İzleği, 72

Emma Zunz, 78

Ölüm ve Pusula, 87

BORGES'İ SUNARKEN

Türk okurunun karşısına ilk kez bu kitapla çıkan Arjantinli yazar Jorge-Luis Borges'in adı 1960'lara değin Batı dünyasında da çok dar bir aydın-okuyucu tarafından biliniyordu.

Gerçi, Valery Larbaud gibi James Joyce'un ilk tadına varan ve Fransa'da tanınmasına önayak olan bir yazar, daha 1925'te Borges'e ilgi duymuştur ama, Borges'in ilk Fransızca çevirisi ancak 1953'te yayımlanabilmiştir. Türkçe çeviride yer alan ilk dört öyküden oluşan ve 2.500 adet basılan bu küçük kitap ancak on yılda bu sayıda «meraklı» bulabilmişti.

Borges'in yapıtlarının yaygınlık kazanması, 1961 yılında, ilk Formentor Ödülünü (Batı Avrupalı büyük yayınevlerinin kurduğu bir ödüldü bu) Beckett ile paylaştıktan sonra başlar. Bir başka deyişle, Borges'in yıldızı altmış-iki yaşında parlamıştır. Ama bu kez, kısa bir sürede «Borges Efsanesi» doğmuş ve yazarın adı çağımızın büyük yazarlarıyla (Joyce, Proust,

Kafka, Woolf, Beckett gibi) anılmaya başlamıştır.

Bu yazarlar arasında, romana (büyük yazına) el atmayan tek yazar Borges'dir. Onun yapıtı, (şiirlerini saymazsak) özellikle küçük öyküler-den, denemelerden oluşur.

Romanı bir moda olarak görür, dolayısıyle modasının geçeceğine inanır Borges. Öyküyü, romandan çok daha eski bir yazın türü olduğu için seçer. Öykü, der Borges, okunmasa da kalır, çünkü anlatılır. Oysa roman anlatılamaz.

Roman/öykü konusundaki bu görüşleri yazarın çelişkilere olan tutkusunu belirtmek için andık. Okunduğunda görülecektir ki, Borges'in öyküleri, dilden dile dolaşacak bir konu ve yapı niteliğine sahip olmadığı gibi, yazılı olarak özetlenmeleri bile olanaksızdır.

Borges'in öykülerinin konusu, Zaman, Ölüm, Labirentler, Düşler, Kitaplar ve Sözcüklerdir. Bu öykülerde, günlük gerçekliğin yeri yoktur. Ya da söz konusu gerçeklik bir takım düşsel ve düşünsel değişikliklere uğramaktadır.

Metafor (istiare) mi? Gibi.
Simgesel mi? Gibi.

Gibi... çünkü hiç bir kesinlik yoktur Borges'in öykülerinde, Çok kesin çizgilerle çizilmiş kişilerinde, konularında bile belirsizlik ağır basar. Anlatılanın bir yüzü ışıkta ise, öbür yüzü

karanlıktadır. Resim diliyle konuşacak olursak, bu ışık/gölge oyunu yazarın sözcüklerine değin yansır. Bu labirentler tutkunu yazar, okuyucuyu gezdirdiği labirentte, onu kendi kendisiyle baş başa bırakır. Çıkış yolunu bulacak, öykünün anlamını kavrayacak (ya da sezinleyecek) olan, hatta öyküye gerçek anlamını (dolayısıyle yaşamını) verecek olan odur. Okuyucudur.

Arjantinli Borges, yalnız İspanyol ve Güney Amerika kültüründen değil, Fransız, İngiliz, Alman ve İslâm kültüründen beslenir. Kendisi kabul etmese de, kozmopolit bir kültür ve sanat dünyasının insanıdır. Bu kozmopolit dünyada, Don Kişot Kafka ile; Stevenson Talmud ile; Edgar Allen Poe İslâm mistikleriyle buluşur ve ortaya, Borges'in bunlardan hiçbirine benzemeyen fantastik dünyası çıkar. Bu fantastik dünyada hiçbir öğe, olay, cümle, sözcük raslantıya bırakılmamıştır. Düşler bile kendi içmantığının içinde oluşur. Düşünsel, felsefi hiçbir soruya geçerli ya da geçersiz bir yanıt vermez Borges; tam tersine, yanıtı bilinmeyen soruları sorar ve bunları yanıtsız bırakır.

Marquez'in anlattığına göre, bir gün, Buenos Aires'in bir sokağında kendisine «Siz Borges değil misiniz?» diye soran bir yabancıyı, Borges «Evet, arada bir» diye yanıtlamıştır.

Belki Borges'i en iyi bu olay ele vermektedir. Borges, çeşitli kitaplarından derlenen bu öy-

külerinde, okuyucuya, sokaktaki yabancının sorusunu yöneltir gibidir: «Bu anlattığım öyküler sizin öyküleriniz değil mi?»

Yıllardır gözleri görmeyen bu ihtiyar bilge yazara, okuyucunun yanıtı «Birkaçı, bazı yerleri, evet...» olabilir sanıyorum.

F.E.

ÖLÜMSÜZ

Süleyman, **yeryüzünde yeni bir şey yoktur,** buyurur. Böylece nasıl Eflatun, **bütün bilginin yalnızca ansıma olduğunu kurmuşsa,** Süleyman da **bütün yenilik, yalnızca unutuştur** diye yargı verir.

Francis BACON:
Denemeler, LVIII

Londra'da, 1929 Haziranı başlarında, İzmirli antikacı Joseph Cartaphilus, Lusanya Prensesi'ne Pope'un küçük boy, altı ciltlik Iliad'*ını (1715-1720) sunmuş. Prenses yapıtı almış; bu arada antikacıyla iki çift laf etmiş. Bize anlattığına göre adam, bitkin, topraksı, kül gözlü, kül sakallı, yüz çizgileri şaşılacak siliklikte biriymiş. Akıcı bir anlatımla ve bilisizce, birçok dilde anlatıyormuş derdini; birkaç dakika içinde, Fransızcadan İngilizceye, İngilizceden de Selanik İspanyolcası ve Makao Portekizcesinin*

garip bir bileşimine geçmiş. Ekim ayında Prenses, Zeus'*un bir yolcusundan, Cartaphilus'un İzmir'e dönerken deniz üstünde öldüğünü ve Ios adasına gömüldüğünü öğrenmiş. Iliad'ın son cildinde, şu garip elyazmasıyla karşılaşmış Prenses.*

Özgün metin, Latince deyişlerle dolu bir İngilizceyle yazılmıştır. Bizim sunduğumuz, aslına sözcüğü sözcüğüne bağlı bir uyarlamadır.

Anımsayabildiğim kadarıyla zorlu çabalarım, Diocletian'ın imparatorluğu döneminde Thebai Hekatompylos'taki bir bahçede başladı. Son Mısır savaşlarına katılmıştım (pek şan-şeref derlemeksizin), Kızıl Deniz'e bakan Berenice'de bir tümen karargahının halk yargıcıydım; humma ve büyü, yiğitlikte çelikten geri kalmayan nice adamın kanına girmişti. Moritanyalılar sonunda yenilmişti; başta asi kentlerin elinde olan toprak, artık sonsuza kadar taş Pluton tanrılarına adanmıştı; İskenderiye, dize getirildikten sonra, Sezar'dan boşu boşuna bağış dilemişti; bir yıla kalmadan tümenlerden utku haberleri ulaştı ama ben Mars'ın yüzünü ancak uzaktan, şöyle bir görebildim. Bu düş kırıklığı içime acılar saldı ve belki de beni pek ince uzun düşünmeksizin o korkunç, uçsuz çöllerde gizli Ölümsüzler Kenti'ni aramaya yöneltti.

Zorlu çabalarımın Thebai'de bir bahçede başladığını söylemiştim. Gece boyunca gözüme uyku girmedi, yüreğimde bir çırpıntıdır gitti. Tan ağarmadan uyandım; kölelerim uyuyorlardı, ay, sonsuz kumun rengindeydi. Doğudan, bitkin, kanlar içinde bir atlı çıkageldi. Birkaç adım ötede atından yuvarlandı. Güçsüz, doyumsuz bir sesle kentin surlarını yalayan ırmağın adını sordu bana Latince. Yağışlarla beslenmiş Mısır Irmağı'dır dedim. «Benim aradığım başka ırmak,» dedi üzünçle, «ölümlüleri arındıran gizli ırmak.» Göğsünden kara bir pıhtı fışkırdı. Bana, anayurdunun Ganj'ın öte yakasında bir dağ olduğunu ve bu dağda, denildiğine göre, batıya, yani dünyanın bitimine doğru gidildikte, suları ölümsüzlük bağışlayan ırmağa varılacağını anlattı. Kıyının ta içlerinde, Ölümsüzler Kenti'nin nice tabyası, amfisi ve tapınağıyla yükseldiğini de sözlerine ekledi. Tan ağarmadan öldü, gelgelelim ben o kenti ve ırmağını bulmayı aklıma koymuştum. Celladın sorguya çektiği bazı Moritanyalı tutuklular yolcunun sözlerini doğruladılar; biri, insan yaşamının kesintiye uğramadığı vadiyi, Elysium'u anımsadı; bir başkası, insanların bir yüzyıl yaşadıkları Pactolus'un yükseldiği doruklarını. Roma'da insanın yaşamını uzatmanın, çektiği acıyı da uzatmak, ölümlerini çoğaltmak olduğunu düşünen feylesoflarla konuştum. Aslında Ölümsüzler Kenti'ne baştanberi hiç inandım mı, bilmiyorum: galiba o dönemde onu arama çabası yeterli geliyordu.

Getulia prokonsülü Flavius bu girişim için iki yüz asker verdi buyruğuma. Ayrıca yolları bildiklerini söyleyen birtakım paralı askerler de tuttum, bizi ilk bırakıp kaçan onlar oldular.

Sonraki olaylar, yolculuğumuzun ilk günlerinin anısını çarpıtıp tanınmazlaştırdı. Arsinoe'den ayrılarak kavrulan çöle daldık. Yılan yutan, sözsel alışverişten habersiz mağara adamlarının ülkesinden geçtik; kadınlarını ortaklaşa kullanan, aslan etiyle beslenen garamant'ların ülkesinden; yalnızca Tartaros'a tapan augyl'lerin ülkesinden geçtik. Kumların kapkara kesildiği, yolcunun günün sıcağına dayanamayıp gecenin saatlerine el koymak zorunda kaldığı başka çöller de tükettik. Uzaklardan, Okyanus'a adını veren dağı şöyle bir gördüm: yamaçlarında ağuları etkisiz kılan sütleğen bitkisi büyüyor; doruğunda satyr'ler, kendilerini karaköşnüye adamış kıyıcı ve yabanıl bir ulus yaşıyor. Toprağın canavarlar doğurduğu bu barbar yörelerin derinliklerinde böyle ünlü bir kentin barınabilmesi usdışı geliyordu hepimize. Yürümeyi sürdürdük, çünkü dönmek onursuzluk olurdu. Birkaç gözükara, yüzleri aya dönük uyudular; humma kasıp kavurdu onları; sarnıçların çürümüş suyundan çılgınlık ve ölüm içti kimileri de. İşte o zaman kaçmalar başladı; çok geçmeden de başkaldırılar. Onları bastırmada sertlik uygulamaktan kaçınmadım. Hakseverliği elden bırakmıyordum ama nöbetçilerden biri, fitnecilerin (içlerinden birinin çarmıha ge-

rilmesinin öcünü hemen almak amacıyla) beni öldürmeyi tasarladıklarını bildirdi. Bana bağlı birkaç askerle birlikte konak yerinden kaçtım. Onları çölde, kum fırtınalarında ve engin gecede yitirdim. Bir Girit okuyla yaralandım. Günlerce su bulamadan dolaştım durdum, belki de güneşle, susuzluğumla yada susuzluk korkumla kaç kereler çarpımlanmış bir tek koca gündü. İzleyeceğim yolu, atımın sezgisine bıraktım. Tan ağarırken uzaklıklar, piramitlerle, kulelerle tarazlandı. Artık katlanamadan, sonsuz ufaklıkta, ışıltılı bir labirent düşledim: ortasında bir su testisi duruyordu; ellerim nerdeyse testiye dokunacaktı, gözlerim onu görebiliyordu ne var ki kıvrımları öylesine incelikli ve karmaşıktı ki ona erişmeden öleceğimi bildim.

II

Neden sonra bu karabasandan silkindim, kendimi, ellerim bağlı, sarp bir dağ yamacına üstünkörü kazılmış, sıradan bir gömütten büyük sayılamayacak taş bir oyukta buldum. Kenarlar ıslaktı, insan emeğiyle değil zamanın eliyle cilalanmıştı. Göğsümde sancılı bir zonklama duydum, susuzluktan kavrulduğumu duydum. Ufka bakıp cılız bir sesle haykırdım. Dağın eteğinde suları bulanık bir çay, ses etmeden genişliyordu, selinti ve moloz doluydu; karşı yakada (son yada ilk güneşin ışıklarında) açık seçik parıldıyordu Ölümsüzler Kenti. Surlar, kemerler, cepheler gördüm: zemin, taş bir çıkıntıy-

dı. Benimkine benzer yüz kadar irili ufaklı oyuk, dağ ile vadiyi yarıyordu. Kumda sığ çukurlar vardı, bu biçimsiz hendeklerle kovuklardan çıplak, tenleri kara-sarı, dikensakallı adamlar uğramıştı. Onları tanıyormuşum gibi geldi: Arap Körfezi kıyılarıyla Etiyopya mağaralarını dolduran hayvansı mağaralılar soyundan gelmeydiler; konuşamamalarına, yılan yutmalarına şaşmadım.

Susuzluğumun katlanılmazlığı beni gözüpek kılmıştı. Kumlardan on metre yükseklikte olduğumu hesapladım; gözlerim yumulu, ellerim ensemde, başaşağı attım kendimi yamaçtan. Kanayan yüzümü karanlık sulara verdim. Hayvanlar nasıl su içerse, öyle içtim kana kana. Kendimi yeniden uykuda ve sanrıda yitirmeden önce her nedense bir takım Yunanca sözcükler yineledim: «Aisepos'un kara suyunu içen Zelealı varsıl Troyalılar.»

Tepemde kaç gün, kaç gece devrildi bilmiyorum. Acılar içinde, mağaraların korunağını bir daha ele geçiremeden, o bilinmez kumlarda çırılçıplak, ay ile güneşin kumarına bıraktım zavallı yazgımın sonucunu. Mağaralılar, çocuksu barbarlıklarıyla ne sağ kalmama yardım ediyorlardı, ne de ölmeme. Beni öldürmeleri için boşuna yakardım. Bir gün bir çakmaktaşına sürtüp kopardım bağlarımı. Bir başka gün ayağa kalktım ve ben-bir Roma tümeninin askeri halk yargıcı Marcus Flaminius Rufus- yılan etinden payıma düşen ilk tiksinç tayını dilenerek yada çalarak elde etmeyi başardım.

Ölümsüzleri görme, insanüstü kente dokunma hevesi, uyumamı engelliyordu. Benim amacımı kavramışçasına, mağara adamları da uyumuyorlardı; önceleri beni gözetlediklerini düşündüm, sonraları, bendeki tedirginliğin onlara da bulaştığını anladım -köpeklerde de görülebilir bu. Barbar köyden ayrılırken en işlek saati seçtim, hemen herkesin oyuklarla hendeklerden uğrayıp batan güneşe görmeksizin baktığı akşamüstü saatini. Yüksek sesle, tanrısal bağışa sığınmaktan çok dile getirilen sözcüklerle kabileyi yıldırmak adına, yakardım bir süre. Kum tepecikleriyle akışı kesilen ırmağın karşı kıyısına geçtim, Kent'e yöneldim. Şaşkına dönen iki-üç kişi, ardıma düştüler. (Soyun öbür bireyleri gibi) onlar da ufak tefektiler; korkudan çok yadırgama uyandırıyorlardı. Taş ocağı izlenimi veren irili ufaklı bir sürü koyağın çevresinden dolandım; Kent'in görkemine kapıldığımdan, onu yakınlarda sanmıştım. Geceyarısına doğru, surların sapsarı kumda putsever kalıplarla dikelen kara gölgelerine adım atabildim. Kutsal bir ürkü soluğumu kesiyordu. Yenilik ve çöl öylesine kaçınılasıdır ki insanoğlunun gözünde, mağaralıların birinin beni sonuna kadar izlemesi hoşuma gitmişti. Gözlerimi yumdum ve (uyumadan) günün ilk ışıklarını bekledim.

Kent'in taş bir çıkıntı üstünde kurulduğundan söz etmiştim. Yüksek bir kayayı andıran bu çıkıntı, aşılmazlıktan yana surlardan geri kalmıyordu. Boşuna yordum ken-

dimi; kara zeminde en ufak bir şaşma görülmüyor, değişmez duvarlar tek geçit vermiyordu. Güneşin yakıcı etkisiyle bir mağaraya sığınmak zorunda kaldım; arkalarda bir çukur vardı, çukurda da aşağılardaki karanlığa inen dipsiz bir merdiven. Merdivenden indim; iç kapayıcı bir geçitler kargaşasından geçerek engin, yuvarlak bir odaya ulaştım, güçlükle seçiliyordu. Tam dokuz kapı vardı bu mahzende; sekizi, hainee yine aynı odada son bulan bir labirente açılıyordu; dokuzuncu (o da labirentti ya) birincinin eşi ikinci bir yuvarlak odaya açılıyordu. Bu odaların toplam sayısını bilemiyorum; kara yazgımla kuruntularım, asıl sayıyı çarpmış olmalıydı. Sessizlik düşmancaydı ve hemen hemen tamdı; bu derin taş-ağda nereden geldiğini çıkaramadığım bir yeraltı esintisinden başka ses yoktu; küçücük paslı su çağıltıları, yarıkların arasında sessizce yitip gidiyorlardı. Dehşet verici bir uyarlama gösterdim bu ne idüğü belirsiz dünyaya; dokuz kapılı mahzenlerden, uzun uzun, dalbudak salan mahzenlerden başka bir şeyin varlığına inanmaz hale geldim; yeraltında ne süre dolaştım, bilmiyorum, tek bildiğim, aynı yurtsama etkisiyle bir keresinde o dolambaçlarda, barbarların acımasız köyüyle kendi öz kentimi karıştırmamdır

Geçitlerden birinin derinliklerinde, önceden görünmeyen bir duvar kesti önümü; tepeden uzak bir ışık vurdu. Şaşkın şaşkın yukarılara baktım: başdöndürücü, doruk yük-

seltilerde öyle mavi bir gök halkası gördüm ki mora dönmüştü sanki. Duvarda belli aralarla metal halkalar vardı. Yorgunluktan adım atamıyordum ama tırmanmayı sürdürdüm, arasıra duralayarak sarsak sevinç hıçkırıklarıyla sarsılıyordum yalnız. Uzaktan, başkentlerle dışbükey pervazları, üçgen alınlıklarıyla mahzenleri, granit ile mermerin karmaşık tantanasını gördüm. Böylelikle de karanlık, içiçe labirentlerin kördüğümünden görkemli Kent'e ağma olanağına kavuştum.

Küçük bir alana, daha doğrusu bir çeşit avluya çıktım. Düzensiz biçimi, yüksekliği değişken bölümleriyle bir tek yapı çevreliyordu alanı; çeşit çeşit kubbelerle sütunlar, bu bağdaşmasız yapının birer parçasıydı. Karşımdaki inanılmaz anıtın öteki niteliklerinden çok yapım yılının sonsuz eskiliği soluğumu kesti. İnsan soyundan da eskiydi bana kalırsa, yeryüzünden de. Bu apaçık epeskilik (göze nedense korkunç gelse de) ölümsüz yapı ustalarının yapıtlarıyla uyumluydu bence. Önceleri sakınarak, sonraları kayıtsızca, en sonunda da çılgınca vurdum kendimi, bu çetrefil merdivenlerinde, kaldırımlarında gezindim. (Sonradan basamakların eniyle boyunun aynı olmadığını öğrendim; bu gerçek, tırmanırken duyduğum benzersiz bitkinliğin nedenini anlamamı sağladı.) «Bu saray, tanrıların yapımıdır olsa olsa,» diye düşündüm başlangıçta. İnsan ayağı değmemiş iç bölgeleri dolaşınca ilk izlenimimi düzelttim: «Burayı yapan tanrılar ölmüşler.» Yapının garipliklerinin ayrımına varın-

ca dedim ki: «Burayı yapan tanrılar çılgınmışlar.» Biliyorum, bu sözleri, ezinç sınırına varan bir ilençle mırıldanmıştım, somut bir korkudan çok, aydınca bir dehşetin pençesinde. Bu engin epeskilik izlenimine zamanla yenileri eklendi: bitimsizliğe, acımasızlığa, içinden çıkılmaz bir anlamsızlığa ilişkin şeyler. Bir labirenti kat etmiştim ve Ölümsüzlerin pırıltılı kenti, içimi ürküyle, tiksintiyle dolduruyordu yine. Labirent, insanları şaşırtmak üzere kurulmuş bir yapıdır; simetriden yana zengin mimarisi, bu amacın buyruğuna verilmiştir. Yarım yamalak araştırdığım sarayın mimarisi, böylesi bir kesinlikten yoksundu. Kör geçitler, yüksek, ulaşılmaz pencereler, bir hücreye yada bir uçuruma açılan uğursuz kapılar, basamakları ve trabzanları aşağılara sarkan, inanılmaz birtakım tepetaklak merdivenler gırla gidiyordu. Anıtsal duvarın kıyısına iğreti yaslanan basamaklar da, kubbelerin görkemli karanlığında şöyle birkaç dönüş yaptıktan sonra hiçbir yere açılmadan ölüp gidiyorlardı. Saydığım örnekler, aslına sözcüğü sözcüğüne bağlı mı, bilemem; tek bildiğim, yıllar yılı benim karabasanlarıma üşüştükleridir; şöyle şöyle bir ayrıntı gerçeğin mi yoksa gecelerimi çığrından çıkaran birtakım biçimlerin mi suretidir, artık bilecek durumda değilim. «Bu kent» (diye düşündüm) «öylesine dehşet verici ki gizli bir çölün ortasında kurulmuş olsa da, yalnızca varlığı ve kalıcılığıyla geçmişi ve geleceği ağuluyor, dahası, yıldızları bile her nasılsa

ateşe atabiliyor. O durduğu sürece, dünyada hiç kimse güçlü yada mutlu olamaz.» Onu tanımlamak istemiyorum; bağdaşmasız sözcüklerin bir karmaşası, dişlerin, organların ve kafaların, elbirliğiyle, canavarca bir üremede, bir nefrette karar kıldığı bir kaplan yada boğa gövdesi (belki de) yaklaşık imgelerdir.

O tozlu, nemli yeraltı kayaları arasından geri dönüşümün evrelerini anımsamıyorum. Tek bildiğim, son labirentten çıktığımda hain Ölümsüzler Kenti'ni yine çevremde bulacağım korkusunu bir türlü atamamamdı. Başka bir şey anımsamıyorum. Başedilmezleşen bu unutuş, belki de bile-isteyeydi; belki de kaçışımın koşulları öylesine iticiydi ki onları bir o kadar unutulmaz başka bir günde unutmaya andiçmiştim.

III

Zorlu çabalarımın öyküsünü dikkatle okuyanlar, kabileden bir adamın, bir köpek gibi ardıma düşüp beni surların irili ufaklı gölgelerine kadar izlediğini anımsayacaklardır. Son mahzenden çıktığımda, onu mağaranın ağzında buldum. Kumlara uzanmıştı, özenle bir dizi harf çiziyor, çizip siliyordu, tıpkı düşlerimizdekiler gibi kavranış sınırına varır varmaz dağılıp giden harfler. Önce, bunu ilkel bir yazı sandım; sonra da sesli konuşma evresine gelmemiş insanların yazı yazma evresine erişebileceklerini düşünmenin saçmalığını kavradım. Üstelik,

şekillerden hiçbiri birbirine benzemiyordu, bu da harflerde simgesellik olasılığını hepten ortadan kaldırıyor, en azından azaltıyordu. Adam, harfleri çizdikten sonra onları inceliyor, düzeltmeler yapıyordu. Birden, bu oyundan bezmişçesine, ayasıyla bileğini kuma sürtüp sildi hepsini. Yüzüme baktı, beni tanımamış gibiydi. Gelgelelim beni sarmalayan erinç öylesine büyüktü ki (yada yalnızlığım öylesine büyük ve ürkünçtü ki) mağaranın zemininden bana bakan bu timel mağaralının yolumu gözlediğini sandım. Güneş, düzlüğü kavuruyordu; biz ilk yıldızların altında köye dönüşe geçtiğimizde, kumlar yanıyordu ayaklarımızın altında. Mağaralı, önden yürüyordu; o gece, ona bir takım harfleri seçmeyi, belki birkaç sözcüğü de yinelemeyi öğretmek geçti içimden. Köpekle at (diye düşündüm) birinciyi becerirler; Sezar bülbülü gibi birçok kuş türü de ikinciyi. Ne kadar yontulmamış olursa olsun insan kafası, sağduyudan yoksun yaratıklarınkinden üstün olacaktır her zaman.

Mağaralının yumuşak başlılığı, zavallılığı, belleğime **Odysseia**'daki can çekişen ihtiyar köpek Argos'un imgesini getirdi, ben de ona Argos adını taktım ve adını öğretmeye çalıştım. Bir türlü başaramıyordum. Gönül alma, sertlik, zorlama bana mısın demiyordu. Hiç kıpırdamadan, donuk gözlerle bakıyor, kendisine zorladığım sesleri algılamamış gibi duruyordu. Birkaç adım ötemdeyken nasıl uzak gibiydi bana. Kum-

larda, küçümen, kıyıcı bir lav sfenksi gibi yatarken, tepesinde göklerin tanın alacasından akşamın karanlığına dönmesine ses etmiyordu. Amacımı sezmemesi olanaksızdı bence. Etiyopyalıların yaygın bir inancını anımsadım, maymunlar çalışmak zorunda bırakılmamak için konuşmazlıktan gelirlermiş, ben de Argos'un suskunluğunu, kuşkuya yada ürküye yordum. Bu imgelem ürününden daha başkalarına, daha engin olanlara geçtim. Argos ile benim başka başka evrenler paylaştığımızı düşündüm; algılarımız aynıydı ama o bu algıları başka türlü yoğuruyor, onlardan başka nesneler yaratıyordu; belki de onun için nesneler de yoktur, diye düşündüm, son derece kısa izlenimlerin başdöndürücü, kesintisiz bir oyunu vardır yalnızca. Belleksiz, zamansız bir dünya düşündüm; içinde adlar bulunmayan bir dilin, üçüncü kişide çekilen bir edimler dilinin yada çekimsiz bir sıfatlar dilinin olasılıklarını tarttım. Günler böylece ölmeye başladı, onlarla birlikte de yıllar, ama bir sabah mutluluğa çok yakın bir şey oldu. Yağmur yağdı güçlü bir istençle.

Çöl geceleri soğuk olabilir ama o gece ateştendi. Teselya'daki bir ırmağın (sularına altın balığını geri vermiştim) yardımıma koştuğunu gördüm düşümde; kızıl kumdan, kara kayadan aşarak yaklaşışını duydum; havanın serinliği ve yağmurun tükenmez mırıltısı beni uyandırdı. Onu karşılamaya koştum çırılçıplak. Gece soluyordu; sarı bulutların altında sevinçte benden hiç geri

kalmayan kabile halkı, bir tür doruk-coşku içinde kendilerini diriltici sağanağa bırakmışlardı. Tanrısal gücün buyruğunda Corybant'lar gibiydiler. Argos, gözleri göklere çevrili, inliyordu; yüzünden seller akıyordu, yalnız yağmur değil (sonraları öğrenecektim) gözyaşı selleri. Argos, diye haykırdım, Argos.

Sonra usul bir tansımayla, uzun bir süre önce yitirip unuttuğu bir şeyi keşfedercesine şu sözleri kekeledi Argos: «Argos, Ulysses'in köpeği.» Ve sonra yine yüzüme bakmadan, «Gübrede debelenen köpek.»

Gerçeği kolay benimseriz, belki de hiçbir şeyin gerçek olmadığını sezdiğimizden. Odysseia üstüne neler bildiğini sordum ona. Yunanca konuşmak güç geliyordu besbelli; sorumu yinelemem gerekti.

«Çok az,» dedi. «En zavallı dize-ustasının bildiğinden de az. O destanı düzüşümden bu yana bin küsur yıl geçti.»

IV

İşte o gün her şey aydınlandı gözümde. Mağaralılar, Ölümsüzler'diler; suları bulanık çaysa, atlının aradığı Irmak. Ünü Ganj'a kadar yayılmış kente gelince, Ölümsüzler onu yerlebir edeli dokuz küsur yüzyıl geçmişti. Onun kalıntılarıyla, aynı yerde, benim kat ettiğim şu çılgın kenti kurmuşlardı: belki bir yansılama, bir çarpıtma olarak, ama aynı zamanda, insana benzememeleri dışında hiçbir özelliklerini bilmediğimiz tanrıla-

ra bir tapınak olarak. Ölümsüzlerin yaratmaya gönül indirdikleri son simgeydi bu yapı; girişimlerin tümünün boşunalığını kavradıkları ve bundan böyle yalnızca düşün dünyasında, katışıksız kestirimler ardında yaşamaya karar verdikleri bir dönemin temel taşı. Yapılarını kurdular, sonra onu unutarak mağaralarda yaşamaya gittiler. Düşünceye öylesine dalmışlardı ki fiziksel dünyayı bile zar-zor algılıyorlardı.

Bunları Homeros anlattı bana, bir çocuğa anlatırcasına. İhtiyarlığını, tıpkı Ulysses gibi, aynı dürtüyle son bir yolculuğa çıktığını da anlattı, deniz nedir bilmeyen, terbiyelenmiş et yemeyen, kürek nedir görmemiş adamlara ulaşma amacıyla. Yüzyıl süreyle Ölümsüzlerin Kenti'nde oturmuş. O yerle bir edildiğinde, bir başkasının kurulmasını öğütlemiş. Buna şaşmayalım: Ilion savaşının türküsünden sonra kurbağalarla sıçanlar arasındaki savaşın türküsünü yaktığı, herkesçe bilinir. Önce bir acun yaratıp sonra da pekala kargaşa yaratacak bir tanrı gibiydi o.

Ölümsüzlük, anlamsızdır; insan dışında bütün yaratıklar ölümsüzdürler, çünkü ölümden habersizdirler; tanrısal, korkunç, anlaşılmaz olansa, kendi ölümsüzlüğünü bilmektir. Onca dine karşın bu inancın pek yandaş bulamadığını gözlemlemişimdir. İsrailliler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar gerçi ölümsüzlüğe belbağlarlar ama bu dünyaya besledikleri saygı, yalnızca ona inandıklarını kanıtlar, öbür dünyaların tümüne,

sonsuz sayıda dünyaya, bunun bir ödülü yada cezası olma yazgısını yüklediklerine göre. Bazı Hindistan dinlerinin tekerleği, sağduyuya daha yakın geliyor bana; başı sonu olmayan tekerlekte her yaşam bir öncekinin sonucudur ve bir sonrakini doğurmaktadır, gelgelelim hiçbiri asıl toplamda kesin bir belirleyici değildir... Yüzyıllık uygulamaların öğretisi ışığında ölümsüzler cumhuriyeti, hoşgörünün kusursuzluğuna, handiyse kayıtsızlığın kusursuzluğuna ermişti. Sonsuz bir zaman dilimi içinde her insanın başına her şeyin geleceğini biliyorlardı. Geçmişteki yada gelecekteki erdemlerinden ötürü her insan, her iyilikten payını alacaktı ama geçmişteki yada gelecekteki lekesinden ötürü her sapkınlıktan da alacaktı payını. Böylelikle, raslantı oyunlarında tek ve çift sayılar aralarında nasıl bir dengeye doğru giderlerse zeka ile durukluk da birbirini giderir, düzeltir, belki de **Cid**'in **Destanı** adlı kırsal şiir, **Eclogues**'dan bir yerginin yada Heraclitus'tan bir nüktenin gerekli kıldığı karşı dengeyi oluşturur. En tez akışlı düşünce, görünmez bir tasarının buyruğundadır, gizli bir biçimi taçlandırıp, yetkili kılabilir. Gelecek yüzyıllarda yeşerecek iyilik, hatta geçmiş yıllarda yeşermesi beklenmiş iyilikler uğruna ne kötülükler yapanlar tanırım. Bu açıdan bakıldığında, bütün edimlerimiz haklıdır, ayrıca duygusallıktan uzaktır, kayıtsızdır. Ne ahlak değerleri vardır ne aydınca değerler. Homeros **Odysseia**'yı yazdı ama sonsuz koşulları ve değişmele-

riyle sonsuz bir zaman alındığında, olanaksız sayılacak, ancak Odysseia'nın hiç değilse bir kere yazılmamış olmasıdır. Hiç kimse, rasgele biri değildir, bir tek ölümsüzse, insanların tümüdür. Cornelius Agrippa gibi ben de tanrıyım, kahramanım, feylesofum, şeytanım ve dünyayım ben, varolmadığımı söylemenin bezdirici bir yolu bu.

Dünyanın kılıkılına bir denkleştirme sistemi olduğu görüşü, Ölümsüzleri derinden etkilemişti. Öncelikle acımaya kendilerini kapadılar. Karşı yakadaki tarlaları yakan taş ocaklarından söz etmiştim: bir keresinde bir adam tepeüstü en derin ocağa yuvarlanmış; ne yara almış ne ölmüş, yalnız susuzluktan yanıp tutuşmuş; Ölümsüzler aşağıya bir ip sallandırana kadar yetmiş yıl geçmiş aradan. Kendi yazgılarıyla da ilgilenmiyorlardı. Onların gözünde beden, uysal, evcil bir hayvandı, ona her ay birkaç saat uyku, biraz su, bir lokma et vermek yeter de artardı. Kimse bizleri çilekeş düzeyine indirmeye kalkışmasın. Düşüncenin getirdiğinden daha karmaşık bir tad yoktur, biz de kendimizi bu tada bıraktık. Arasıra olağanüstü bir uyarı, bizi fiziksel dünyaya döndürüyordu. Sözgelimi o sabahki, eski, ilksel yağmur sevinci. Bu sürçmeler sık olmuyordu ama; Ölümsüzlerin tümü katışıksız bir erince ulaşmayı beceriyorlardı; hele içlerinde biri vardı ki ayağa kalktığını hiç görmedim: göğsünde bir kuş yuva yapmıştı.

Ödentisi başka bir yerde bulunmayan hiçbir şey yoktur yollu bu öğretinin ilk dolay-

sız önerilerinden biri, kuramsal açıdan pek önemsiz olmasına karşın bizleri onuncu yüzyılın sonuna yada başına doğru yeryüzüne dağılmaya yöneltti. Şu sözcüklerle açıklanabilir: «Suları ölümsüzlük bağışlayan bir ırmak vardır; demek ki bir başka yörede suları bu ölümsüzlüğü gideren bir ırmak olmalıdır.» Irmakların sayısı sonsuz değildir; dünyayı kat eden bir sonsuzluk yolcusu, önünde sonunda bir gün hepsinin suyundan içmiş olacaktır. İşte o ırmağı keşfe kalkıştık topluca.

Ölüm (yada ölümün imleri) insanları nazlı ve acıklı kılar. İçinde bulundukları hayalet-durumla duygulanırlar; her edimleri son edimleri olabilir; düşteki gibi, dağılıp gitmenin sınırında durmayan tek yüz yoktur. Ölümsüzlerde her edim (ve her düşünce) görünür bir başlangıcı olmaksızın, geçmişte gerçekleştirdiklerinin bir yankısıdır yada gelecekte başdöndürücü bir kertede yinelenecek lerin güvenilir bir önsezisidir. Usandırıcı aynaların dolambaçlarında yitmişgibilikten öte hiçbir şey yoktur. Hiçbir şey bir tek kerelik değildir, hiçbir şey üstüne titrenilesi nazlılıkta değildir. Yaslılık, ağırbaşlılık, resmilik, bu tavırlar işlemez Ölümsüzlere. Homeros ile Tanca kapılarında ayrıldık; galiba birbirimize hoşça kal bile demedik.

V

Yeni krallıklara, yeni imparatorluklara yolculuk ettim. 1066 güzünde Stamford Köp-

rüsü'nde çarpıştım, ama yazgısına kavuşmakta gecikmeyen Harold'un birliklerinde mi, yoksa altı kadem İngiliz toprağı (belki biraz daha fazla) fetheden biçare Harold Hadrdrada'nınkilerde mi bilmiyorum. Hegira'nın yedinci yüzyılında, Bulak mahallesinde, titiz bir el yazısıyla, şu anda unuttuğum bir dil ve bilmediğim bir abece ile Sindbad'ın yedi serüvenini ve Çelik Kenti'nin tarihçesini kaleme aldım. Semerkant'ta bir zındandan avlusunda uzun süre satranç oynadım. Bikaner'de yıldızfalına verdim kendimi, Bohemia'da da. 1638'de Kolozsvar'da, sonra Leipzig'deydim. Aberdeen'de, yıl 1714, Pope'un **Iliad**'ının altı ciltlik dizisine yazıldım; sayfalarını sık sık keyifle karıştırdığımı biliyorum. 1729'larda bir konuşma-sanatı profesörüyle o şiirin kaynağını tartıştım, adı sanırım Giambattista'ydı; ileri sürdüğü savlar çürütülmez görünmüştü bana. 1921 Ekimi'nin dördünde, beni Bombay'a götüren **Patna**, Eritre kıyılarında bir limana demirlemek zorunda kaldı.(1) Kıyıya çıktım; başka epeski sabahları, yine Kızıl Deniz'e bakışımı anımsadım, Roma halk yargıcı olduğum, hummanın, büyünün, miskinliğin askerleri kırıp geçirdiği günleri. Kentin eteklerinde duru bir pınar gördüm; alışkanlıkla suyundan içtim. Kıyıya tırmanırken, dikenli bir ot elimi sıyırdı. Olağandışı bir acı, iliklerime işledi. Gözlerime inanamadan, dilim

---

(1) Elyazmasında bir silinti var; belki de limanın adı sonradan silinmiş.

tutulmuş, mutluluktan şaşkın, yoğun kan damlasının o eşsiz biçimlenişini gözledim. Bir kere daha ölümlüyüm, işte diye yineledim kendi kendime, bir kere daha öbür insanlar gibiyim. O gece tan ağarana kadar deliksiz uyudum...

Bir yıl sonra bu sayfaları gözden geçirmiş bulunuyorum. Gerçeği yansıttıklarına güveniyorum, yine de ilk bölümlerde, dahası öteki bölümlerin bazı paragraflarında bir düzmece kokusu alıyorum sanki. Belki de bu, durumla ilgili ayrıntıların kötüye kullanılmasından kaynaklanıyor, bu yöntemi ozanlardan öğrendim, her şeye bir düzmece hava bulaştırıyor, çünkü ayrıntılar, gerçeklerle dolup taşabilirler ama gerçeklerin anılarıyla asla. Yine de daha özel bir neden keşfettiğimi sanıyorum. Şuraya yazıyorum işte; dileyen, düşçülükle suçlasın beni:

Anlattığım öykü gerçekdışı görünüyor, çünkü iki ayrı kişinin başından geçenler içiçe verilmiş. Birinci bölümde, atlı, Thebai' nin surlarını yalayan ırmağın adını öğrenmek istiyor; kente daha önce Hekatompyles sıfatını yakıştıran Flaminius Rufus, Mısır Irmağı'dır diyor ona; bu deyişlerin ikisi de onun değil, Homeros'undur, kendisi **Iliada**'da Thebai Hekatompyles'den açıkça söz eder ve **Odysseia**'da Proteus ile Ulysses'in ağızlarından Nil yerine Mısır demekte diretir İkinci bölümde, bengisudan içen Romalı, Yunanca birtakım sözcükler mırıldanıyor; bu sözler de Homeros'undur ve ünlü gemiler listesinin sonunda aranabilir. Sonraları, o baş-

döndürücü sarayda, «ezinç sınırına varan bir ilenç»ten söz ediyor; bu sözler de o dehşeti bir zamanlar yansılamış Homeros'undur. Bu tür düzgüsüzlükler tedirgin etti beni; güzelduyu bağlamına girecek bir bölük düzgüsüzlük de doğruyu bulmamı sağladı. Bunlar son bölümde yer alıyor; Stanford Köprüsü'nde çarpıştığım yazıyor orada, Bulak' ta Denizci Sindbad'ın yolculuklarını kaleme aldığım, Aberdeen'de Pope'un **Iliad**'ının İngilizce basımına yazıldığım. **Inter alia** şöyle okuyoruz: «Bikaner'de de yıldızfalı öğrendim, Bohemia'da da.» Bu ifadelerin ikisi de düzmece değil, dikkati çeken, vurgularıdır. Birinci, bir savaşçıya uygun, ikincisindense anlatıcının, savaştan çok insanların yazgısıyla ilgilendiği sonucuna varıyoruz. Sonraki ifadeler daha da tuhaf. Karanlık, ilksel bir sağduyunun itisiyle kayda geçirdim onları; acınılası olduklarını bildiğim için. Bu sözleri söyleyen Romalı Flavinius Rufus değil elbet. Onları Homeros söylemiştir; sözkonusu zatın, on üçüncü yüzyılda Sindbad'ın yani bir başka Ulysses'in serüvenlerini geçmesi, birçok yüzyıl sonra da bir kuzey krallığında kendi **Iliada**'sının üstelik barbar bir dilde kalıplarını bulması gerçekten garip. Bikaner'in sözünün geçtiği tümceye gelince, bunun epey okumuş yazmış, görkemli sözcükler sergilemeye tutkun (tıpkı gemi listesi yazarı gibi) bir okumuşun ürünü olduğu anlaşılıyor.(1)

---

(1) Ernesto Sabato, antikacı Cartaphilus ile Iliada'nın oluşumunu tartışan «Giambattista»nın Giambattista Vico

→

Son yaklaştıkça, anımsanan birtakım imgeler kalmaz artık, yalnızca sözcükler kalır. Zamanın, bir zamanlar benim sözcülüğümü etmiş sözcüklerle bana yüzyıllarca eşlik etmiş kimsenin yazgısını simgeleyen sözcükleri karıştırması garip değil aslında. Homeros olmuşluğum vardır; yakında Kimse olacağım Ulysses gibi; yakında Herkes olacağım; öleceğim.

---

olduğu görüşünde; bu İtalyan, Homeros'un da Eflatun ve Achilleus gibi simgesel bir kişilik olduğunu savunmuştu.

Not (1950). Bir önceki basımdan esinlenen yorumlar arasında en kentçili değilse bile en garibi incilsel bir başlık taşıyor. Yamalı Ceket, **(Manchester, 1943) ve Doktor Nahum Cordovero'nun yılmak bilmez kaleminden çıkmış. Yaklaşık yüz sayfalık. Yazar, Yunan derleme koşuklarından, son dönem Latin derleme koşuklarından, çağdaşlarını Seneca'dan alıntılarla tanımlayan Ben Johnson'dan, Alexander Ross'un** Virgilius evangelizans'ından, **George Moore ile Eliot'un özentilerinden, en sonunda da «antikacı Joseph Cartaphilus'a atfedilen metin»den söz etmektedir. Birinci bölümde, Pliny'den kısacık hırsızlamalar** (Historia naturalis, V, 8) **yakalamıştır; ikincide, Thomas de Quincey'den** (Yazılar III. 439); **üçüncüde Descartes'in elçi Pierre Chanut'ya yazdığı bir nameden; dördüncüde Bernard Shaw'dan** (Methuselah'a Dönüş V). **Bu saptamalarla hırsızlamalara bakarak belgenin tümünün sahte olduğu sonucunu çıkarır.**

Bana sorarsanız, böyle bir çözüm benimsenir gibi değildir. «Son yaklaştıkça», diye yazmıştı Cartaphilus, «anımsanan birtakım imgeler kalmaz artık; yalnızca sözcükler kalır.» Sözcükler, sürgün edilmiş, sakatlanmış sözcükler, başkalarının kullandığı sözcükler, saatlerin ve yüzyılların verdiği tek sadakaydı ona.

SAVAŞÇI İLE TUTSAĞIN ÖYKÜSÜ

La poesia (Bari, 1942) adlı kitabının 278. sayfasında Croce, tarihçi Diyazkoz Peter'in bir Latince metnini özetlerken Droctulft'un yazgısını anlatır ve gömüt yazıtını aktarır; her ikisi de benzersiz bir etki bırakmıştır bende; nedenini sonraları kavradım. Droctulft, Ravenna'nın kuşatılışı sırasında arkadaşlarının safından ayrılıp önceleri saldırıya geçtiği kenti savunurken can veren bir Lombard savaşçısıydı. Ravennalılar, onun gömülme törenini bir tapınakta düzenlediler ve yükümlerini bir gömüt yazıtıyla dile getirerek **(contempsit caros, dum nos amatille, parentes)** bu barbarın yırtıcı görünüşüyle yalınlığı, iyi yürekliliği arasındaki garip karşıtlığı belirttiler:

Terribilis visu facies, sed mente benignus.
Longaque robusto pestore barba fuit!(1)

Droctulft'un, Roma'yı savunurken can veren barbarın öyküsü, yada öykünün Diyaz-

(1) **Gibbon da** (Yükseliş ve Çöküş, XLV) **bu dizeleri aktarır.**

koz Peter'in zamanın kıyımından kurtarabildiği parçası böyle. Olayın hangi tarihte geçtiğini bile bilmiyorum: Longobardların İtalya düzlüklerini yakıp yıktıkları altıncı yüzyıl ortalarına doğru mu, yoksa sekizinci yüzyılda, Ravenna'nın dize gelişinden hemen önce mi. Biz (bu, tarihsel bir çalışma olmadığına göre) ilk tarihi benimseyelim.

Droctulft'u bir **sub specie aeternitatis** diye düşünelim biz, hiç kuşkusuz tek, benzersiz ve anlaşılmaz birey (bütün bireyler öyledir) Droctulft kimliğiyle değil: türün-başlatıcısı oydu, o ve onu izleyenlerin oluşturduğu, unutuşun ve belleğin bir sonucu olan geleneğin. Savaşlar, ormanlarla bataklıkların karanlık coğrafyasından geçirip ta Tuna ve Elbe boylarından İtalya'ya getirmişti onu, belki de güneye gittiğini bilmiyordu, belki de Roma'ya karşı savaştığını bilmiyordu. Belki de Oğul'un görkemini Kutsal Baba'nın yansısı sayan Arrianist inanca bağlanmıştı, bence onu Toprak'a, örtülü putu öküz arabalarıyla kulübeden kulübeye götürülen Hertha'ya yada tahtaya oyulmuş, ev-dokusu giysilere bürünmüş, sikkeler ve pazubent takılarla süslenmiş o kaba-saba savaş ve gökgürültüsü tanrılarına tapan biri diye düşünmek daha uygun. Yaban domuzuyla bizonun girift ormanlarından gelmeydi o; açık tenli, yiğit, suçsuz, zalimdi, komutanına ve kabilesine sadıktı, evrene değil. Derken savaşlar onu Ravenna'ya getirir ve orada daha önce hiç görmediği, daha doğrusu, tam olarak görmediği bir şeyi görür.

Gündüzü görür, selvileri görür, mermeri görür. Çeşitliliği, düzensizliğin çeşitliliğine benzemeyen bir bütün görür; bir kent görür, yontulardan, tapınaklardan, bahçelerden, odalardan, amfilerden, vazolardan, sütunlardan, düzenli ve açık uzamdan oluşma bir işleyiş görür. Bu yapımların hiçbiri, güzelliğiyle etkilemez onu (biliyorum); bugün bizim, işlevini kavrayamadığımız yine de çiziminden ölümsüz bir zekanın muştusunu çıkarabildiğimiz karmaşık bir mekanizma karşısındaki duygulanışımızı andırır duygulanışı. Belki de ölümsüz Roma harflerinden içinden çıkılmaz yazıtıyla tek kemer görmek yetmiştir ona. Birdenbire gözleri kamaşır ve bu aydınlanmayla yenilenir: Kent'le. Onun içinde kendisinin bir köpek, bir çocuk olacağını ama ona akıl erdirmeye bile başlayamayacağını bilir, yine de onun kendi tanrılarından, andıyla bağlandığı inançtan ve Almanya'nın bütün bataklıklarından daha değerli olduğunu kavrar. Droctulft böylece bırakır yandaşlarını, Ravenna uğruna savaşa girer. Ölür, gömütüne kendisinin asla sökemeyeceği şu sözleri kazarlar:

Contempsit caros, dum nos amat ille, parentes
Hanc patriam reputans esse, Ravenna, suana,

O, hain değildi (hainler böyle saygın yazıtlara bindebir esin kaynağı olabilirler); bir aydınlanmıştı o, bir ermişti. Birkaç kuşak geçmeden bu döneği kargışlayan Lon-

gobardlar da onun izinden gittiler; İtalyan oldular, Lombardlar oldular ve belki de Alighieri'nin atasının ataları onların kanından biri -Aldiger'dir... Droctulft'un bu edimine sürüyle varsayım uygulanabilir; benimki en kestirmesi; olgu olarak değilse de simge olarak doğrudur.

Bu savaşçının öyküsünü Croce'nin kitabında okuduğumda, alışmadığım ölçüde duygulandım, bir zamanlar benim olan bir şeyi değişik bir biçimde yeniden ele geçirmiştim sanki. O anda hemen, Çin'i sonsuz bir otlağa çevirmeye çabaladıktan sonra, yerlebir etmeye can attıkları kentlerde ihtiyarlayan Moğol atlılarını düşündüm; ama ardına düştüğüm anı bu değildi. Neden sonra buldum aradığımı: şimdi ölmüş olan İngiliz asıllı ninemden duyduğum bir öyküydü.

1872'de, dedem Borges, Buenos Aires'in, kuzey ve batı Santa Fé'nin güney sınırında komutanmış. Karargah, Junin'deymiş; ötelerinde birkaç fersah arayla ileri karakollar zinciri; onun da ötesinde, o zamanki adıyla **pampa** yada «iç bölge». Bir keresinde ninem -yarı şaşkın, yarı buruk- yeryüzünün o ucuna sürülmüş yapayalnız bir İngiliz kızı olarak yazgısını yorumlamaya kalkışmıştı; orada, tek İngiliz kızın kendisi olmadığını söylemişlermiş ona, aylar sonra da alanı usul adımlarla geçen Kızılderili bir kızı uzaktan göstermişlermiş. Kız, iki alacalı battaniyeye sarınmışmış, ayakları çıplakmış; saçları sarıymış. Bir asker ona, başka bir İngiliz kızın kendisiyle konuşmak iste-

diğini söylemiş. Peki, demiş kız; karargaha korkusuzca ama biraz kuşkuyla girmiş. Yabanıl renklerle sıvanmış bakırsı yüzünde gözleri, İngilizlerin gri dediği o çekimser mavi renkteymiş. Bedeni, geyiğinki gibi kıvrakmış, elleriyse güçlü ve kemikli. Bozkırdan, iç bölgeden geliyormuş ve her şey çok ufak görünüyormuş gözüne: kapılar, duvarlar, eşya.

İki kadın, belki de bir an bir kardeşlik duygusu paylaştılar; sevgili adalarından çok uzaktaydılar, akıl-sır ermez bir ülkedeydiler. Ninem ona bir soru sormaya yeltenmiş; kadın, güçlükle yanıtlamış soruyu, sözcükler arayarak, eski çeşniyi bulduğuna şaşarcasına sözcükleri yineleyerek. On beş yıl kadar ana dilini konuşmadığından yeniden başlamak güç geliyormuş. Yorkshire'lı olduğunu, ana-babasının Buenos Aires'e göçtüklerini, onları bir Kızılderili baskını sırasında yitirdiğini, kendisinin Kızılderililerce kaçırıldığını, şimdi bir kabile reisinin karısı olduğunu, daha şimdiden ona iki okul verdiğini, kocasının yiğitliğini anlatmış. Bunları Arauko ve Pampa dilleriyle karışmış kaba bir İngilizceyle anlatmış; öykünün berisinde de yabanıl bir yaşam biçimi seçiliyormuş: at postundan barınaklar, tezek ateşleri, ateşte kızarmış et yada çiğ barsak şölenleri, tan ağarırken sinsice yola koyulmalar, ağıllara düzenlenen talanlar, haykırmalarla yağmalar, savaşlar, çıplak atlıların büyük çiftliklere akınları, çok-karılılık düzeni, o leş kokusu, kör inançlar. Demek bir İngiliz kızı,

kendini böylesi bir barbarlık düzeyine indirmişti. Duyduğu acıma ve dehşetin etkisiyle ninem, geri dönmemesi için üstelemiş. Onu koruyacağına, çocuklarını getirteceğine söz vermiş. Kız, mutlu olduğunu söylemiş ve o gece çöle dönmüş. Francisco Borges, kısa bir süre sonra, yetmiş dört ayaklanmasında öldü; belki de ninem o zaman, öteki kadında, amansız bir anakaraya tutsak düşüp onun değiştirimine uğrayan bu ikinci kadında, kendi yazgısının tüyler ürperten aynasını görmüştü...

Daha önce her yıl, sarışın Kızılderili kız, Junin'deki yada Fort Lavalle'deki köy işliklerine gelip incik boncuk, Paraguay çayı malzemesi alırmış; ninemle konuştuktan sonra bir daha ortalıkta görünmemiş. Ama son bir kere birbirlerini görmüşler. Ninem ava çıkmış bir gün; çiftlikte, kan çukurunun başındaki bir adam, hayvan kesiyormuş. Kızılderili kız, bir düşteymişçesine, at sırtında geçmiş yoldan. Kendini hemen yere atmış, sıcak kanı doyasıya içmiş. Artık başka türlü davranamadığı için mi, yoksa bir yüzleşme, bir belirtge verme adına mı böyle yaptığını bilmiyorum.

Bin üç yüz yıl ve okyanus, tutsağın yazgısıyla Droctulft'un yazgısı arasında duruyor hâlâ. İkisi de eşit ölçüde ele-geçmezdir şimdi. Ravenna'nın davasına bağrını açan barbarın suretiyle çorak ülkeyi seçen Avrupalı kadın sureti karşıt düşebilirler. Ama her ikisi de gizli, sağduyudan daha köklü bir

dürtüye kapılmışlardı, her ikisi de nasıl aklayacaklarını bilemeyecekleri bu dürtüye kulak vermişlerdi. Belki de anlattığım öyküler bir tek öyküdür. Bu demir paranın turası da, yazısı da, Tanrı biliyor ya, aynıdır.

TANRININ ELYAZISI

Zından derindir, taştır; gerçi zemin (ki o da taştır) tam anlamıyla geniş bir çember sayılamaz ve bu olgu her nedense bir kısıtırılmışlık ve onun yanısıra bir bitimsizlik duygusu çağırır ama yapının biçimi hemen hemen kusursuz bir yarıküredir. Ortadan bir duvar geçer; çok yüksek olmasına karşın bu duvar mahzenin üst kısmına ulaşamaz; hücrelerin birinde ben varım, Pedro de Alvarado'nun ateşe verdiği Quaholom piramidinin sihirbazı Tzinacan'ım ben; öbüründe, tutsaklığın zamanını ve uzamını sinsi, düzenli adımlarla arşınlayan bir jaguar var. Zeminden başlayan parmaklıklı koca bir pencere ortadaki duvarı kesiyor. Gölgesiz saatte (öğleüstü) tepelerdeki tavandan bir kapak kalkıyor, yılların gitgide silikleştirdiği bir gardiyan, oluklu çarkı çevirerek bize bir halatın ucunda su testileri, et parçaları sarkıtıyor. Işık sızıyor mahzene; o an jaguarı görebiliyorum.

Karanlıkta yattığım yılların sayısını unuttum; bir zaman genç, bu zındanda vol-

ta atabilen benken, şimdi beklemekten, hem de ölüm-duruşunda, tanrıların kararlaştırdığı yazgımı beklemekten başka bir şey elimden gelmiyor. Zamanında, ışıltılı, oluklu bıçağımla kurbanların göğsünü deşmiştim oysa şimdi, bir büyü yetişmezse şu toz-topraktan yekinecek gücüm yok.

Piramidin yakıldığı gece, görkemli atlardan inen adamlar, beni kızgın demirlerle dağladılar, gizli bir hazinenin yerini almak istediler ağzımdan. Tanrının putunu gözlerimin önünde yere çaldılar ama tanrı beni bırakmadı, ben de işkencelere sessizce katlandım. Beni kamçıladılar, hırpaladılar, sakat bıraktılar ve neden sonra ölümlü yaşamım süresince asla dışına çıkmayacağım bu zındanda gözlerimi açtım.

İlle de birşeyler yapma, ne yapıp edip zamanı doldurma çaresizliğinin kışkırtısıyla, kendi karanlığımda, bildiklerimin tümünü anmaya çalıştım. Bitimsiz geceleri, taşa-oyulma yılanların sırasıyla sayısını yada şifalı bir ağacın şaşmaz biçimini anmaya adadım. Böylece geçen yılların gönlünü aldım gitgide, böylece aslında benim olanı yeniden ele geçirdim. Bir gece çok özel bir anının eşiğine yaklaştığımı sezdim; denizi görmeden önce yolcu, kanında bir hızlanma duyar. Saatler sonra bu anının dış çizgilerini seçmeye başladım. Bir âyetti. Tanrı, zamanın sonunda yağma ve yıkım geleceğini önceden görerek, daha Yaratılış'ın ilk gününde bu kötülükleri savuşturacak güçte, tılsımlı bir tümce yazmıştı. Öyle yazılmıştı ki

bu tümce, en ötedeki kuşaklara erişebilecek, raslantının oyununa düşmeyecekti. Kimse onun nereye, nasıl harflerle yazıldığını bilmiyor, ama gizliden varolduğu, bir gün bir cennetlikçe okunacağı kesin. Her zamanki gibi şimdi de zamanın sonunda durduğumuzu düşündüm; yazgımın, tanrının son rahibi sıfatıyla beni bu elyazısını sezgileme ayrıcalığıyla donatacağını düşündüm. Zindan duvarları arasına kıstırılmam, umudumu engellemiyordu; belki de Quahalom elyazısını daha önce bin kere görmüştüm de şimdi yalnızca sırrına ermem gerekiyordu.

Bu dalıp-gitmeler yüreklendirdi beni, sonra da bir çeşit başdönmesiyle doldurdu. Yeryüzü, baştan başa epeski biçimlerle kaplıdır, bozulmayan, sonsuz biçimlerle; aradığım simge onlardan herhangi biri olabilirdi. Bir dağ olabilirdi tanrının söylemi, bir ırmak, yada imparatorluk yada yıldız kümeleri. Ne var ki yüzyılların sürecinde dağ yassılır, ırmak yatağını değiştirir, imparatorluklar başkalaşmalara uğrayarak alaşağı edilir ve yıldız kümelenişleri değişir. Gökkubbede değişme vardır. Dağ ve yıldız, bireydirler ve bireyler yokolur. Daha direngen, daha etkilenmez bir şey arıyordum ben. Gelmiş geçmiş tahıl, ot, kuş, insan kuşaklarını düşündüm. Belki de o tılsım, sonunda benim yüzüme yazılacaktı, belki de arayışımın bitimi kendimdim. Bu kuruntuyla kavrulurken birdenbire jaguarın, tanrının niteliklerinden biri olduğunu anımsadım.

O an içim acıyla doldu. Zamanın ilk sa-

bahı gözlerimin önüne geldi; oyuklarda, şekerkamışı tarlalarında, adalarda durmaksızın sevişip üreyecek jaguarların canlı derisine tanrının bildirisini gizleyişi ve böylelikle son insanlara devredişi geldi gözlerimin önüne. Bir tasarıyı sürdürme adına otlaklara, sürülere ürkü salan kaplanlar, o tıklım tıklım kaplanlar labirenti geldi gözlerimin önüne. Öbür hücrede bir jaguar vardı, onun bunca yakınında, varsayımımın doğrulandığını, gizli bir kayraya kavuştuğumu algıladım.

Uzun yılları, beneklerin düzenini, kümelenişini öğrenmeye adadım. Karanlığın her döneminde anlık bir ışık bağışlanıyordu ve ben böylece sarı kürk boyunca akan kara lekeleri titizlikle saptıyordum. Bir bölüğü sivri uçluydu, bir bölüğü bacakların içinde çaprazlama hatlar oluşturuyordu; daha başka bir bölük, halhal biçimliler, sık yineleniyordu. Belki de bunların tümü tek bir ses, tek bir sözcüktü. Çoğunun ucu kırmızıydı.

Zorlu çabamın güçlüklerini sayıp dökecek değilim. Kaç kereler mahzene doğru haykırdım, bu metni çözmek olanaksızdır diye. Gitgide, uğrunda ter döktüğüm somut bulmaca, tanrının yazdığı bir tümcenin tür - başlatıcı bulmacasından daha az tedirgin etti beni. Saltık bir kafa (diye sordum kendime) ne çeşit bir tümce kurar? Insan dillerinde bile evrenin tümünü imlemeyen tek önerme yoktur diye düşündüm, **kaplan** dendikte, onu peydahlayan kaplanlar, ona yem

olan geyiklerle kumrular, o geyiğin beslendiği çimen, çimene analık eden toprak, toprağı doğuran gök de denmiştir. Tanrıların dilinde her sözcüğün o sonsuz olgular zincirini açıklayacağını düşündüm, üstelik üstü-kapalı değil, apaçık bir biçimde, zamanla bağımlı olarak değil, anında. Zamanla, tanrısal tümce düşüncesi, çocukça, hatta kâfirce geldi bana. Bir tanrının, diye düşüncelere dalıyordum, ağzından çıkan her sözcükte saltık bir tamlık olacaktır. Onun ağzından çıkan hiçbir sözcük, evrenden aşağı, yada zamanın toplamından az olamaz. İşte o sözcüğün, bir dili, o dilin kapsayabileceklerini karşılayacak gölgeleri yada kusurlu suretleri de zavallı, hırslı insan sözcükleridir, **hepsi, dünya, evren.**

Bir gün yada bir gece —benim günlerimle gecelerim arasında ne ayrım olabilir ki?— zındanın zemininde bir kum tanesi gördüm düşümde. Önemsemedim, yine uyudum, düşümde uyandığımda, zeminde iki kum tanesi vardı. Yine uyudum, kum tanelerinin sayısının üçe yükseldiğini gördüm. Böyle çoğalıyor, sonunda zındanı dolduruyorlardı, ben de o kum yarıküresinin altında ölü yatıyordum. Düş gördüğümü kavradım; büyük bir çabayla silkindim ve uyandım. Uyanmanın yararı yoktu; sayısız kum taneleri boğuyordu beni. Biri dedi ki: **Sen uyanıklığa değil, önceki bir düşe uyanmışsın. O düş, bir başka düşle sarmalıdır, o da bir başkasıyla ve bu böyle sonsuza kadar gider, sonsuz da kum tanelerinin sayısıdır. Geriye dö-**

nerken izlemen gereken yolun sonu yoktur ve sen bir daha gerçekten uyanmadan öleceksin.

Yitmiştim sanki. Kumlar dolmuştu ağzıma, yine de haykırdım: **Düşlerin bir kum taneciği öldüremez beni, ne de düşler vardır düşler içre.** Bir ışık yalazında uyandım. Tepedeki karanlıkta bir ışık halkası büyüyordu. Gardiyanın yüzünü, ellerini gördüm, oluklu çarkı, halatı, et parçalarını, su testilerini.

Kişi, yazgısının biçimlenişinden şaşkına döner gitgide, nereden bakılsa kişi, içinde bulunduğu koşullardır. Bir şifre-çözücü yada bir öc-alan, tanrının bir rahibi olmaktan öte bir tutukluydum ben. Düşlerin labirentinden, sılaya dönercesine döndüm acımasız zındanıma. Onun ıslaklığını kutsadım, kaplanını kutsadım, o ışık sızıntısını kutsadım, kendi ihtiyar, acılı bedenimi kutsadım, karanlığı ve taşı kutsadım.

Sonra unutamayacağım, iletemeyeceğim o şey oldu. Tanrısalla, evrenle (bu sözcüklerin anlamlarında bir ayrım var mı, bilmiyorum) birlik gerçekleşti. Doruk-coşku, simgelerini yinelemez; Tanrı, bir yalazda, bir kılıçta yada bir gülün halkalarında görülmüştür. Ben çok ulu bir Tekerlek gördüm, gözlerimin önünde değildi, arkamda da değildi, iki yanımda da değildi, ama her yerde aynı andaydı. Sudan yapılmaydı bu Tekerlek, sudan ve ateşten, ayrıca (ucu göründüğü halde) sonsuzdu. Gelecek, şimdi, geçmiş ne varsa, içiçe biçim veriyorlardı ona, ben

o toplam dokunun ipliklerinden biriydim, işkencecim Pedro de Alvarado da bir başkasıydı. Nedenlerle sonuçlar apaçık ortadaydı işte, hepsine akıl erdirebilmek için o Tekerlek'i görmem yetmişti, sonu olmayanı. Ey anlayışın mutluluğu, imgelemi ve duygulanmayı aşan mutluluk. Evreni gördüm, evrenin çok özel tasarılarını gördüm. İngiliz Kilisesi Kitabı'nda anlatılan kaynağı gördüm. Sulardan yükselen dağları gördüm, ilk orman adamlarını, onlardan yüz çeviren sarnıçları, yüzlerini paralayan köpekleri gördüm. Öteki tanrıların arkasına gizlenmiş yüzü-belirsiz tanrıyı gördüm. Bir tek esenliği oluşturan sonsuz süreçler gördüm ve hepsini anlayınca, kaplanın elyazısını da anlayabildim.

On dört gelişigüzel sözcükten (gelişigüzel görünen) oluşan bir formül bu, onu bir kerecik yüksek sesle söylesem, gücüm tanrı-gücüne ulaşacak. Onu söylemek bu taş zındanı ortadan kaldırmaya, geceme günışığı salmaya, gencelmeme, ölümsüzleşmeme, kaplanın dişlerinin Alvarado'yu öğütmesine, kutsal bıçağın İspanyolların göğsünü deşmesine, piramidi yeniden kurmaya, imparatorluğu yeniden kurmaya yetecek. Tam kırk hece, on dört sözcük ve ben, Moctezuma'nın bir zamanlar yönettiği toprakları yönetebilirim. Ama bu sözcükleri söylemeyeceğimi biliyorum, çünkü Tzinacan'ı ansımıyorum ki artık.

Kaplanların derisine işlenen giz benimle öle! Evreni görmüş olan, evrenin ateşli ta-

sarılarını gözlemiş olan, tek kişiyle, o kişinin bahtı yada bahtsızlıklarıyla sınırlı düşünemez ki, kendisi özbeöz o olsa da. O adam **bir zamanlar kendisiydi**, ama artık umurunda bile değildir. Ötekinin yaşamı, ötekinin ulusu nedir onun gözünde, kendisi artık hiç kimseyse. İşte bu yüzden formülü dile getirmiyorum, bu yüzden, burada karanlıkta yatarak günlerin unutuşa gömmesine bırakıyorum kendimi.

AVERROES'İN ARAYIŞI

Tragedya'nın övgü sanatından başka bir şey olmadığını düşlerken...

Ernest RENAN:
Averroes, 48 (1851)

Abdülhalid Muhammed. Ibn-Ahmed ibn-Muhammed ibn-Rüşd, (bu uzun adın Averroes oluşu bir yüzyıl çekecek, önce Benraist, sonra Avnryz, dahası Aben-Reşad ve Filius Rosaid evrelerinden geçecekti) **Tahafut-ül-tahafut** (Yıkımın Yıkımı) adlı yapıtının on birinci bölümünü yazmaktaydı, bu yapıtta **Tahafut-ül-falasifa'nın** (Feylesofların Yıkımı) yazarı Derviş Gazali'nin görüşüne karşı çıkarak, tanrısalın yalnızca evrenin genel yasalarını, bireye değil türlere ilişkin yasalarını bildiği görüşü ileri sürülür. Usul bir güvenle sağdan sola doğru yazıyordu; tasımlar biçimlendirme, kocaman paragrafları birbirine bağlama çabası, çevresindeki loş, derin evi bir esenlik durumu gibi algılamaktan alıkoymuyordu onu. Öğlesonu

şekerlemesinin derinliklerinden aşıkane kumrular, boğuk ötüşlerle seslendiler; görünmeyen bir avludan bir fıskiyenin sesi yükseldi; ataları Arabistan çöllerinden gelen Averroes, suyun bu sürekliliğine şükretti. Aşağıda bahçe ve meyve ağaçları uzanıyordu; aşağıda işlek Guadalkuivir, sonra en az Bağdat yada Kahire kadar eşsiz, sevgili Kordoba kenti uzanıyordu, tıpkı karmaşık, incecik bir gereç gibi ve her yanda (Averroes bunu da duyuyordu) yeryüzünün sınırlarına uzanan İspanyol toprağı, **çok az şeyi** olan ama o az şeylerin herbirinin zengin özlü ve öncesiz-sonrasız varolduğu izlenimini veren bir toprak.

Kalemi sayfada ilerliyordu, savlar sarmaşıp çürütülmezleşiyordu, gelgelelim ufak bir kaygı Averroes'in neşesini karartıyordu. Esin ürünü bir yapıt sayılan **Tahafut** değildi bu kaygının nedeni, kendisini insanların gözünde aklayacak anıt-yapıtına, Aristoteles yorumuna ilişkin dilbilimsel bir sorundu. Felsefenin pınarbaşı denilecek bu Yunanlı, insanlara bilinebilecek her şeyi öğretmek üzere bağışlanmıştı; Averroes'in zorlu çabası da onu, ulemanın Kuran'ı yorumlayışı gibi yorumlamaktı. Bu Arap fizikçinin, kendisinden on dört yüzyıl arayla yaşamış bir adamın düşüncelerine böylesine adanışından daha güzel, daha dokunaklı olaylara tarihte pek az raslanır: İşin özünden gelen güçlüklere bir de Süryanice ve Yunanca bilmeyen Averroes'in bir çevirinin çevirisiyle uğraştığını katmamız gerek. Bir gece önce, **Koşuk**

Yöntemi'nin daha başlarında, iki belirsiz söz karşısında duralamıştı. Bu sözcükler **tragedya** ve **komedya** idi. Yıllar önce bunlara **Söz Sanatı**'nın üçüncü kitabında raslamıştı; İslam dünyasında bunların ne anlama gelebileceklerini tek kişi kestirememişti. Aphrodisia'lı İskender'in sayfalarını boşuna karıştırmış, Nestorya'lı Huneyn ibn-İshak ile Ebu-Beşer Mata'nın uyarlamalarını boşuna karşılaştırmıştı. Bu iki karanlık sözcük, **Koşuk Yöntemi** metninde dalbudak salmışlardı; onlardan kaçınmak olanaksızdı.

Averroes, kalemi bıraktı. Kendi kendine (dediklerine fazlaca bel bağlamadan) aradığımızın çoğu kere yanıbaşımızda olduğunu söyledi, **Tahafut** yazmasını kapadı, kör İbn-Sina'nın, İranlı hattatların elinden çıkma **Mohkam** ciltlerinin dizili durduğu rafa yürüdü. Onlara daha önce başvurmadığını düşünmek, düpedüz kendini aldatmak demekti ya yine de sayfaları tembel tembel karıştırma keyfini engelleyemedi. Bu yorucu oyalantıdan, kulağına çalınan bir ezgiyle silkindi. Balkondaki kafesin arasından baktı; aşağıda, daracık, toprak avluda, yarı çıplak çocuklar oynuyorlardı. Biri, ötekinin omuzlarına çıkmış, besbelli müezzine öykünüyordu; gözleri sımsıkı yumulu, «Tanrı'dan başka yoktur tapacak,» diye haykırıyordu. Onu hiç kımıldamadan sırtında taşıyan çocuksa, minareydi; bir başka çocuk, toprakta secdeye varmış cemaati canlandırıyordu. Oyun uzun sürmedi, herkes müezzin olmak istiyor, kimse cemaat yada minare olmaya yanaşmıyor-

du. Averroes onların **kaba** lehçeyle, yani yarımadanın Müslüman halkının konuştuğu ham İspanyolcayla tartıştıklarını duydu. Celil'in **Kitab ül ayn**'ını açtı, emir Yakub Elmansur'un kendisine ta Tanca'dan gönderdiği bu kusursuz yapıtın Kordoba'da, (belki de bütün El-Endülüs'te) bir kopyasının daha bulunmadığını düşünerek gururlandı. Bu limanın adını anınca, Fas'tan dönen gezgin Kasım El-Eşari'yle o akşam yemeği Kuran bilgini Farah'ın evinde yiyecekleri aklına geldi. Ebülkasım, Sin (Çin) imparatorluğunun kapılarına vardığını söylerdi; hasımlarıysa, kin duygusundan kaynaklanan o anlaşılmaz us yürütüş biçimiyle onun Çin'e adım atmadığına ve o ülkenin topraklarında Allah'ın adına kara çaldığına yemin ederlerdi. Toplantı uzun sürecekti belli; Averroes, **Tahafut**'u yazmaya başladı kaldığı yerden. O akşamın alacakaranlığına kadar çalıştı.

Farah'ın evinde konuşma döndü dolaştı, valinin bulunmaz erdemlerinden kardeşi emirin erdemlerine dayandı, sonra, bahçede, güllerden söz edildi. Güllere bir kerecik olsun bakmayan Ebülkasım, Endülüs'ün kır evlerini süsleyen şu güller gibi gül olmayacağına yemin etti. Farah kendini övgüye kaptıracaklardan değildi; İbn Katiba'nın Hindistan bahçelerinde yetişen ölümsüz bir gül türünün kusursuz bir örneğinden, kan-kırmızı taçyapraklarında «Tanrı'dan başka yoktur tapacak ve Muhammed Tanrı'nın Elçisi'dir» harfleri okunan bir gülden söz etti-

ğine değindi. Ebülkasım'ın o gülü gördüğünden kuşku duymadığını da ekledi sözlerine. Ebülkasım, onu kaygıyla süzdü. Evet dese, çevresindekiler, hem de haklı olarak, düzenbazların en tezcanlısı, en gönüllüsü sayacaklardı kendisini; hayır dese, kâfir olacaktı. Uzun uzun daldıktan sonra Tanrı'nın bütün gizlerin anahtarını elinde tuttuğunu, yeryüzünde O'nun Kitab'ına geçmemiş bir tek bahar ve güz ürünü bulunmadığını söyledi. Bu sözcükler Kuran'ın birinci bölümünde yer almaktadır; çevreden bir hoşnutluk mırıltısı yükseldi. Sergilediği tartışma hünerinden başı dönen Ebülkasım, tam Tanrı'nın yaratılarında eksiksiz ve us erdirilmez olduğunu ileri sürecekti ki Averroes, sorunsallığı günümüzde de süren bir Hume'un gelecekteki kanıtlarını öngörerek dedi ki:

«Bilge İbn Katiba'nın yada hattatların yanılgısını kabul etmek, bana yeryüzünde inanç-sözcüsü güllerin bulunduğunu benimsemekten daha az güç geliyor.»

«Doğru. Büyük, doğru sözler bunlar,» dedi Ebülkasım.

«Gezginin biri,» diye anımsadı şair Abdülmelik, «yeşil kuştan meyveler veren bir ağaçtan söz ediyor. Ona inanmak hatlı güllere inanmaktan daha az zorlu geliyor bana hakçası.»

«Kuşların rengi bu tansığa ışık tutuyor zaten,» dedi Farabi. «Hem meyvelerle kuşlar, doğal dünyanın parçalarıdırlar, oysa yazı, bir sanattır. Yapraklardan kuşlara var-

mak, güllerden harflere varmaktan kolaydır elbet.»

Bir başka konuk, özgün Kuran'ın —Kitab'ın anasının— Yaratılış'tan önceye dayandığını ve cennette saklanıldığını anımsatarak yazının bir sanat türü sayılmasına öfkeyle karşı çıktı. Bir başkası, Kuran, insan yada hayvan kalıbına girebilen bir tözdür diyen Basra'lı Şahiz'den söz açtı, kutsal kitaba çifte yüz yakıştıranların düşünceleriyle uyumluydu bu görüş. En sonunda Farah, temel öğretiyi açımladı. Kuran (dedi) tanrının niteliklerinden biridir, tıpkı O'nun dillerde gezen takvası gibi; bir kitaba geçirilmiş, dile getirilmiş, yürekte anılmıştır, o dil, o harfler, o yazı insan elinden çıkmadır ama Kuran ele-geçmezdir ve öncesiz-sonrasızdır. Devlet üstüne bir yorum yazan Averroes, Kitab'ın anasının Eflatun modelini oldukça andırdığını söyleyebilirdi tabii ama dinbilimin Ebülkasım'a tümüyle kapalı bir konu olduğunu sezmişti.

Bu özelliği ayırdeden öteki konuklar da Ebülkasım'ı tansıklar anlatmaya zorladılar. O zamanlarda da dünya şimdiki gibi bir canavarlar yatağıydı; gözüpekler de dolanıyordu ortalarda, sonuna kadar alçalabilen hainler de. Ebülkasım'ın belleği, özel gizli korkaklıkların bir aynasıydı. Ne anlatabilirdi ki? Dahası, ondan tansık bekliyorlardı ve tansıklar ola ki iletilmeye gelmezdi; Bengal ayı, Yemen ayının tıpkısı değildir ama aynı sözcüklerle betimlenebilir. Ebülkasım bocaladı; sonra konuştu:

«Çeşit çeşit iklimler ve kentler gören kişi,» dedi hoşgörüyle, «övgüye değer nice şeyle karşılaşacaktır. Şimdi size şu anlatacaklarımı sözgelimi, yalnızca bir keresinde Türklerin hanına anlatmıştım. Olay, Sin Kalan'da Bengisu Irmağı'nın denize karıştığı yerde geçmiştir.»

Farah, kentin İskender Zül Karneyn'in (Makedonya'lı Büyük İskender) Mecüc ve Yecüc akımlarına karşı yaptırdığı sedden uzaklığını sordu.

«Arada çöl vardır,» dedi Ebülkasım bilinçsiz bir kibirle. «Derler ki bir kafile, ancak kırk gün yol aldıktan sonra kentin kulelerini görebilirmiş, bir kırk gün de kente varmak çekermiş. Sin Kalan'da, orayı gören yada orayı göreni gören tek kişiye raslamadım.»

Yırtıcı bitimsizliğin, katışıksız boşluğun, katışıksız maddenin ürküsü kapladı Averroes'i bir an. Simetrik bahçeye baktı; bir yaşlılık, bir boşunalık, bir gerçekdışılık duydu. Ebülkasım sürdüyordu:

«Bir ikindi, Sin Kalan'lı müslüman tecimenler beni bir sürü insanın birlikte oturduğu, ahşap kaplamaları boyalı bir eve götürdüler. Evi tanımlamak olanaksız ya, daha çok üstüste dizilmiş sıra sıra bölmelerden, balkonlardan oluşan bir tek odayı andırıyordu. Bu oyuklarda yeyip içenler göze çarpıyordu, yerlerde de taraçada da. Taraçadakiler, davul ve lut çalıyorlardı, Tanrı'ya yakaran, şarkı söyleyen ve konuşan on beş-yirmi kişiyi (kızıl maskeliydiler) saymazsak.

Zından acısı çekiyorlardı ama kimse zından falan göremiyordu; at sırtında gidiyorlardı ama at falan görünmüyordu; çarpışıyorlardı ama kılıçları kamıştandı; öldüklerinde, yine doğruluyorlardı.»

«Delilerin edimleri,» dedi Farah, «uslulaların öngördüklerini kat kat aşar.»

«Onlar deli değildiler,» diye açıklamak zorunda kaldı Ebülkasım. «Tecimenin anlattığına göre bir öyküyü canlandırıyorlarmış.»

Kimse bir şey anlamamıştı bu sözlerden, anlamak da istemiyordu. Şaşkına dönen Ebülkasım, anlatısını yarıda kesip beceriksiz bir açıklamaya girişti. Ellerinin yardımıyla dedi ki:

«Tutalım ki biri, bir öykü anlatacağına o öyküyü canlandırmaya kalkışmış. Bu öykü de Efes'in uyurları olsun sözgelimi. Onların mağaraya çekilişlerini görüyoruz, gözleri açık uykuya dalışlarını görüyoruz, uyurken yaşlanışlarını görüyoruz, üç yüz dokuz yıl sonra uyanışlarını görüyoruz, tecimene eski bir demir para verişlerini, Cennet'te uyanışlarını, o köpekle uyanışlarını görüyoruz. O gün taraçadakiler bize buna benzer şeyler gözlettiler.»

«Konuşuyorlar mıydı?» diye sordu Farah.

«Tabii konuşuyorlardı,» dedi Ebülkasım, bir zamanlar kafasını oldukça karıştırmış, artık güçlükle anımsadığı bir gösterinin sözcüsü kesilerek, «Hem konuşuyorlar, şarkı söylüyorlar, hem de söylevler veriyorlardı.»

«Bu durumda,» dedi Farah, «yirmi kişiye gerek yok. Bir tek konuşmacı istediğini anlatabilir, ne kadar güç olursa olsun.»

Herkes bu sava katıldı. Arapçanın erdemleri sayılıp döküldü —Tanrı'nın meleklerine seslendiği dil Arapçanın— sonra da Arap şiirinin erdemleri. Abdülmalik bu şiiri gereğince övüp değerlendirdikten sonra Şam'da yada Kordoba'da çobanıl imgelere ve Bedevi ağzına yaslı şiirler yazmayı sürdüren şairleri çağı-geçmiş olarak niteledi. Gözlerinin önünde Guadalkuivir uzanan birinin, kuyu suyunu yüceltmesini gülünç bulduğunu söyledi. Eski benzetmeleri tazelemenin kolaylığına dikkati çekti; Zühayr'ın yazgıyı kör bir deveye benzettiği dönemde, böyle bir benzetmenin insanları etkileyebildiğini ama beş yüzyıllık sürekli tansımanın onu artık değersiz kıldığını söyledi. Bu görüşü daha önce birçok kere, birçok ağızdan duyanlar ona katıldılar. Averroes ses etmedi. En sonunda, onlardan çok kendi kendisine söylercesine konuştu:

«Bir zamanlar,» dedi, «bunca tumturaklı sözler edemeden, ama ilişkili birtakım savlar getirerek ben de Abdülmalik'in önerisini savunmuştum. İskenderiye'de, günah işleyemeyecek kişilerin, bir kere günah işleyip de tövbe edenler olduğu söylenir; bir yanılgıdan kurtulmak için, diye ekleyebiliriz, önce ona düşmüş olmak gerektir. Zühayr, **muallaka**'sında, seksen yıllık acılar ve utkular süresince yazgının tıpkı bir kör deve gibi insanları çiğneyip geçişini sık sık gördüğünü söylüyor; Abdülmalik bu benzetmenin bizi artık şaşırtmadığı kanısında. Bu karşı-sava çeşitli yanıtlar getirilebilir. Birincisi, şiirin

amacı bizi şaşırtmaksa, yaşamı, yüzyıllarla değil günlerle, saatlerle, hatta dakikalarla ölçülecektir. İkincisi, ünlü bir şair, bir bulgucudan çok bir kaşiftir. Beria'lı İbn-Şeref'i övenler, tan ağarırken yıldızların yavaşça, bir ağacın yaprakları gibi düşmesini yalnızca onun kurabileceğini yinelemişlerdir; gerçekten öyle olsaydı, imgenin bayağılığının bir kanıtı sayılabilirdi bu. Bir kişinin oluşturduğu bir imge, başkasına işlemeyen imgedir. Yeryüzünde sayısız şey var; her biri, bir başkasına benzetilebilir. Yıldızları yapraklara benzetmek, en az balıklara yada kuşlara benzetmek kadar raslansaldır. Öyleyken, yazgının sarsak ve güçlü, suçsuz ve insanlık-dışı olduğunu yaşamının bir döneminde ta derinden duymamış tek kişi yoktur. İşte, ister geçici ister kalıcı olsun ille de kimsenin kaçınamadığı bu inanç uğruna yazılmıştı Zühayr'in şiiri. Orada söylenen, daha iyi söylenemez. Ayrıca (belki de düşüncelerimin temel ögesidir bu) şatoları yerlebir eden zaman, dizeleri zenginleştirir. Zühayr'in Arabistan'da kurduğu dizeler, iki imgeyi, ihtiyar deveyle yazgıyı karşı karşıya getirmeye yarıyordu; oysa biz şimdi onları yinelerken, Zühayr'ı da anmamıza, bahtsızlığımızı artık ölmüş olan o Arabın bahtsızlığına katmamıza yarıyorlar. O zaman iki ögeliydi bu benzeti, şimdiyse dört ögeli. Zaman, dizelerin kapsamını genişletir, hele bazı dizeler vardır, tıpkı müzik gibi herkese her şey derler. İmdi, ben yıllar önce Fas'ta, Kordoba'nın anılarıyla yanıp tutuşurken, Ab-

durrahman'ın Rufaza bahçelerindeki Afrika palmiyesine şu seslenişini yinelemekten büyük tad alırdım:

Sen de ey palmiye! sen de
Yabancısın bu toprağa...

Şiirin benzersiz doyumu bu: Doğu'ya özlem duyan bir kralın sıraladığı bu sözcükler, Afrika'ya sürgün edilen benim, İspanya'ya duyduğum sıla özlemini anlatmaya yarardı.»

Sonra Averroes ilk şairlerden, İslam'dan önceki Cahiliye Dönemi'nde söylenebilecek her şeyi çöllerin sonsuz dilinde söyleyenlerden söz etti. İbn-Şeref'in safsatalarından kaygılanarak —haksız da sayılmazdı— eski ustalarda ve Kuran'da şiir adına ne varsa tümünün bulunduğunu ileri sürdü, yenilikçilik tutkusunu bilisizlikle, boşunalıkla suçladı. Ötekiler keyifle dinliyorlardı çünkü gelenekseli doğruluyordu.

Averroes kitaplığına girdiğinde, müezzinler cemaati sabah namazına çağırıyordu. (Haremde, kara saçlı cariyeler, kızıl saçlı bir cariyeye işkence etmişlerdi, bunu öğleden sonra öğrenecekti Averroes.) O iki karanlık sözcüğün anlamını bir başka şey açıklamıştı. Sağlam, özenli bir yazıyla şu satırları ekledi yapıtına: «Ariustu, kasidelere tragedya, taşlamalarla kargışlamalara da komedya adını veriyor. Gerek Kuran'ın sayfaları gerekse tapınağın **muallaka**'ları yetkin tragedyalar ve komedyalarla doludur.»

Uykusu gelmişti, üşüyordu da biraz. Sarığını çıkardıktan sonra metal bir aynada kendine baktı. Gözlerinin neler gördüğünü bilmiyorum, hiçbir tarihçi o yüzün özelliklerini anlatmadı ki. Tek bildiğim, birdenbire, görünmez bir ateşle tutuşmuşçasına yokoluşudur, onunla birlikte evin, görünmez fıskiyenin, kitapların ve elyazmasının ve kumrulların ve sayısız kara saçlı cariyenin ve korkudan titreyen kızıl saçlı cariyenin ve Farah'ın ve Ebülkasım'ın ve gül fidanlarının ve belki de Guadalkuivir'in yokoluşudur.

Deminki öyküde, bir yenilgi sürecini anlatmaya çalıştım. Önce, bir Tanrı'nın varlığını kanıtlamayı üstlenen Canterbury piskoposunu düşündüm; sonra feylesoflar taşını arayan simyacıları; daha sonra üçgenin umarsız üçe bölücüleriyle yuvarlağın kareleştiricilerini. Daha sonra, kendisinden başka kimseye yasaklanmamış bir ereğe göz diken bir adamdan söz etmek daha şiirsel geldi. İslam'ın kapalı küresinde **tragedya** ve **komedya** sözcüklerinin anlamını asla çözemeyecek Averroes'i andım. Onun serüvenini aktardım; yazdıkça, Burton'un söz ettiği tanrının, hani şu boğa yaratayım derken yaban öküzü yaratan tanrının duyduklarını duydum. Yapıt, benimle dalga geçiyormuş gibi geldi. Tiyatronun ne olabileceğini bile bilmeden bir oyunun ne olabileceğini tasarlamaya çalışan Averroes, Renan'dan,

Lane'den ve Asin Palacios'tan birkaç bölük pörçük alıntıdan başka kaynak olmaksızın Averroes'i tasarlamaya çalışan benden daha gülünç değildir gibi geldi. Son sayfaya vardığımda anlattığım, metni kaleme alan benim o süreçteki kişiliğimin bir simgesiymiş gibi geldi, metni kaleme almak için o adam olmak zorundaydım, ve o adam olmak için de o metni kaleme almak zorundaydım, sonsuza kadar uzayabilir bu. (Kendisine inanmaktan caydığım anda Averroes uçup gidiyor.)

BABİL KİTAPLIĞI

İşte bu sanat aracılığıyla 23 harfin çeşitlemelerini tasarlayabileceksin...
Melankoli'nin Anatomisi/Bölüm 2, parça II, mem. IV

Evren (kimileri Kitaplık diye anıyorlar) birbirinden engin hava sütunlarıyla ayrılmış, çok alçak parmaklıklarla çevrili, sayısı belirsiz, belki de sonsuz, altıgen dehlizlerden oluşmuştur. Altıgenlerin hangisinden bakılsa uçsuz bucaksız üst katlarla alt katlar görülebilir. Dehlizlerin dağılış düzeni de değişmezdir. Her yanda beşer uzun raftan toplam yirmi beş raf, biri dışında duvarların tümünü kaplamaktadır, rafların yüksekliği, tavandan zeminedir, sıradan bir kitaplığınkini pek aşmaz. Açıktaki kenarlardan biri dar bir geçide, ilk geçidin ve ötekilerin tıpkısı bir başka dehlize açılır. Geçidin sol ve sağ yanında iki küçücük hücre vardır. Bunların birinde, ayakta uyuklanabilir; ikincisinde dışkılama gereksinimi kar-

şılanabilir. İkisinin arasından, döner bir merdiven dipsizliklere inerek tepelere doğru ağar. Geçitte, her görünüşün aslına bağlı bir suretini çıkaran bir de ayna bulunur. İnsanlar, genellikle, bu aynadan Kitaplık'ın sonsuz olmadığı sonucuna varırlar; sonsuz olsaydı, bu gözbağcı suret niyeydi? Ben onun ışıltılı yüzeylerinin sonsuzu simgelediğini ve muştuladığını düşlemeyi yeğlerim .. Işık, **lamba** adı verilen bir tür küremsi meyve aracılığıyla sağlanmaktadır. Her altıgende, bunlardan karşılıklı yerleştirilmiş ikişer tane bulunur. Verdikleri ışık, yetersiz ve kesintisizdir.

Kitaplığın bütün insanları gibi ben de hac görevini yerine getirdim, bir kitabın ardına düştüm, belki de kataloglar kataloguydu bu; şimdi gözlerim kendi yazdıklarımı bile güç seçiyor ve doğduğum altıgenden birkaç fersah ötede ölmeye hazırlanıyorum.

Öldüğümde, beni parmaklığın üstünden atacak inançlı eller bulunacaktır nasılsa; mezarım, deşilmez hava olacaktır; bedenim, bu sonsuz düşüşün doğurduğu rüzgârda sonu gelmez diplere inecek, çürüyecek ve ayrışacaktır. Zira ben, Kitaplık'ın sonu gelmeyeceğini ileri sürüyorum. İdealistler, altıgen odaların saltık uzamın, en azından bizim uzam sezgimizin vazgeçilmez bir biçimi olduğunu savlıyorlar. Üçgen yada beşgen bir oda düşünülemez diye us yürütüyorlar. (Gizemciler, doruk-coşku anında kendilerine, yuvarlak, kocaman bir kitabın durduğu yuvarlak bir odanın göründüğünü

belirtiyorlar, bu kitabın cilt sırtı da süregenmiş ve duvarların kapalı çemberi boyunca akıyormuş; ama tanıklıkları pek güven vermiyor, sözleri karanlık: Bu dönümlü-kitap, Tanrı'dır.) Şimdilik bildik bir yargıyı yinelemekle yetineyim: **Kitaplık, kesin merkezi altıgenlerinin herhangi biri olan, çevre kuşağı erişilmez bir küredir.**

Altıgenin duvarlarının her birine beş raf düşmektedir; her rafta genel düzeni tıpkı otuz iki kitap bulunur; her kitap, dört yüz on sayfadır; her sayfa kırk satırlık, her satır da yaklaşık seksen siyah harfliktir. Ayrıca her kitabın sırtında da harfler vardır; bu harfler, sayfalarda yazılanları belirlemezler, yansıtmazlar: Bir zamanlar bu tutarsızlığın gizemli sayıldığını biliyorum. Şimdi, çözümü özetlemeden önce (ki bu buluşun aydınlığa çıkışı, olanca trajik uzantılarına karşın, belki de tarihin baş olgusudur) birkaç belit anmak istiyorum.

Birinci belit: Kitaplığın varlığı ab **aeterno**' dur. Getirdiği ilk dolaysız öneriyle dünyanın gelecekteki sonsuzluğunu imleyen bu doğrudan hiçbir sağduyu kuşkulanamaz. İnsan, o kusurlu kütüphaneci, raslantının yada kötücül bir yaradanın ürünü olabilir; evren, bağışlanmış soylu rafları, giz yüklü ciltleri, yolcuya sunduğu tükenmez merdivenler, oturgan kütüphaneciye sunduğu helalarla ancak bir tanrının elinden çıkmış olabilir. Tanrısalla insan olanın arasındaki uzaklığı algılayabilmek için, benim zavallı elimin bir kitabın kapağına çiziktireceği şu kaba saba

ve acemi simgelerle kitabın içindeki örgensel harfleri, o şaşmaz, zarif, simsiyah, simetrilerine ulaşılmaz harfleri karşılaştırmak yetecektir.

İkinci belit: Yazım simgelerinin sayısı yirmi beştir.(1) Bu gözlem aracılığıyla, üç yüz yıl önce, Kitaplık üstüne genel bir kuram geliştirmek, böylelikle o güne kadar hiçbir varsayımın yeterince açıklığa kavuşturamadığı soruna doyurucu bir çözüm getirmek olanağı doğmuştur: kitapların hemen tümünün biçim ve düzen-dışı bir yapıları oluşuna. Bu kitaplardan biri, babamın bin beş yüz doksan dördüncü devrede bir altıgende bulduğu kitap, ilk satırdan son satıra durmaksızın, sapıkça yinelenen MRV harflerinden oluşuyormuş. Bir başka kitap (buralarda ona sıkça başvuruluyor) bir harf labirenti sanki, yalnız sondan bir önceki sayfada şöyle diyor: **Ey zaman piramitlerin senin.** Şu kadarını zaten biliyoruz: dolambaçsız her bilgi karşılığında nice boş laf, söz salatası ve tutarsızlık var ortalıkta. (Oldukça yabanıl bir yöre bilirim, oralı kütüphaneciler, kitaplarda anlam bulma gibisinden kör ve anlamsız bir alışkanlığı durmaksızın yadsırlar ve bu çabanın, düşleri sorgulamak yada el ayasındaki karmaşık çizgilerden anlam çıkarmaktan farksız olduğunu söyler-

---

(1) **Özgün elyazmasında sayı basamakları ve büyük harfler yok. Yazım, virgül ve noktayla sınırlandırılmış. Bu iki işaret, boşluklar ve abecenin yirmi iki harfi, adı bilinmeyen yazarın yeterli saydığı yirmi beş simgeyi oluşturuyor.** (Yayımcının notu)

ler. Gerçi bu yazıyı bulanların yirmi beş doğal simgeye öykündüklerini benimserler ama bu uygulamanın raslansal olduğunda, kitapların tek başlarına bir anlama gelmediklerinde de diretirler. Birazdan göreceğimiz gibi bu görüş hepten asılsız değildir.)

Uzun bir süre, gizine erilmez kitapların birtakım eski yada bilinmeyen dillerde yazıldığına inanılmıştır. En eski insanların, ilk kütüphanecilerin, bugün bizim kullandığımızdan oldukça değişik bir deyiş kullandıkları doğrudur aslında; doğrudur, birkaç mil sağa kayın, lehçeler başlar, dört yüz kat tırmanmayagörün, dil anlaşılmazlaşır. Yineliyorum, bunların hepsi doğru, gelgelelim o değişmez MRV'nin dört yüz on sayfasının hiçbir dilde karşılığı yok, dil ne kadar leh çeye dayalı, ne kadar timel olursa olsun.

Kimileri, her harfin bir sonrakini etkileyebildiğine, 71. sayfanın üçüncü satırındaki MRV değerinin, başka bir sayfada, başka bir konumdaki aynı dizge değeriyle tıpkı olamayacağına değindiler, ne var ki bu kaypak varsayım pek tutulmadı. O zaman «şifreciler»e başvuruldu; sonunda geçerlilik kazanan da bu varsayım oldu zaten, ama sözcüğe yüklenen anlam, elbette eskisinden farklı.

Beş yüz yıl önce, üst kat altıgenlerinden birinin başkanı(1) en az ötekiler kadar akıl

(1) Önceleri üç altıgene tek kişi bakıyordu. Cana kıymalar ve akciğer sayrılıkları bu oranı altüst etti. Anlatılmaz kertede hüzün verici bir anı: zaman zaman gecelerce geçitlerde, cilalı merdivenlerde yolalmışımdır da tek kütüphaneciye raslamamışımdır.

karıştıran bir kitaba raslamıştı, yalnız bu kitapta yaklaşık iki sayfa süreyle bağdaşık satırlar yer alıyordu, görünüşe göre okunabilir nitelikteydi bu satırlar. Bulgusunu gezgin bir şifre-çözücüye gösterdi, ondan bu satırların Portekizce olduğunu öğrendi; başkaları, Yidiş dediler. Yüzyıla kalmadan dil kesinlik kazandı: Klasik Arapça çekimleriyle Guarani'nin bir Lituanya lehçesiymiş söz konusu. İçeriği de çözüldü: sınırsız sayıda yinelenen çeşitlemelerle örneklendirilmiş birtakım bileştirici çözümleme kavramları. Bu örnekler, öke bir kütüphanecinin, Kitaplık'ın temel yasasını keşfetmesine yol açtı. Bu düşünürün gözlemine göre, kitapların tümü, farklılıklarına karşın, eşit ögelerden oluşuyordu: boşluklar, nokta, virgül ve abecenin yirmi iki harfi. Kütüphaneci, gezginlerin de doğruladığı bir olguya parmak basmıştı: **Engin Kitaplık'ta birbirinin tıpkısı iki kitap yoktur.** Bu karşı-çıkılmaz iki öncülden, Kitaplık'ın bir toplam olduğu, raflarında yirmi iki küsur yazım simgesinin (çok engin bir sayı ama sonsuz değil tabii) her türlü bileşim olanağının kayıtlarına raslandığı sonucuna vardı: başka bir deyişle her dilde her anlatılmak istenenin. Hepsi: geleceğin ince ayrıntılı bir tarihçesi, başmeleklerin özyaşam öyküleri, Kitaplık'ın asla bağlı bir katalogu, binlerce ama binlerce düzmece katalog, bu katalogların safsatasını sergileyen belgeler, asıl katalogdaki safsatayı sergileyen belgeler, Basilides'in Bilge incili, o incilin yorumu, o incilin yo-

rumunun yorumu, ölümünün sahici öyküsü, her kitabın bütün dillerde çevirileri, her kitabın bütün kitaplarda uğradığı saptırmalar.

Kitaplık'ta gelmiş geçmiş kitapların tümünün bulunduğu açıklandığında, ilk izlenim engin bir mutluluktu. İnsanlar, el değmemiş, gizli bir hazinenin sahibi gibi oldular. Tumturaklı çözümü altıgenlerin birinde nasılsa bulunmayacak ne kişisel bir sorun kalmıştı ne de bir dünya sorunu. Evren haklı çıkıyordu; evren, birdenbire, umudun sınırsız boyutlarını ele geçirmişti. O dönemde Aklamalar'dan sıkça söz ediliyordu: evrendeki her insanın her dönemdeki edimlerini doğrulayan, geleceğine cömert doğal gizler biriktiren af ve kehanet kitaplarıydı bunlar. Binlerce inançlı, sevimli yerli altıgenlerini bırakarak merdivenlere atıldılar, kendi Aklama belgelerini bulmak gibi boşuna bir inancın itisiyle. Bu hacılar, daracık geçitlerde tartışıyor, kara sövgüler savuruyor, tanrısal basamaklarda birbirlerinin boğazına sarılıyor, yalancı kitapları hava sütunlarına fırlatıyor ve uzak yörelerin yerlilerinin eliyle aynı biçimde aşağılara fırlatılarak ölümlerini buluyorlardı. Bir bölüğü çıldırdı... Aklamalar'a bugün de raslanmakta (Geleceğin kişilerine, belki de imgelem ürünü olmayan kişilere ilişkin iki tane Aklama gördüm) ne var ki arayıcılar, kişinin kendi Aklama'sını yada onun hainice bir uyarlamasını bulma olasılığının sıfıra yakın bir sonuç verebileceğini hesaba katmamışlardı.

O dönemde, insanlığın ana gizlerini —Kitaplık'ın ve zamanın kaynağı— aydınlığa kavuşturmanın bir yolu bulunacağı umudu da besleniyordu. Bu ciddi gizlerin yalnızca insanların sözcükleri yardımıyla açıklanabilmesi olmayacak iş değildi: feylesofların dili yeterli değilse, katkat Kitaplık, aranan bu öncelsiz dili, sözcük dağarcıklarıyla, dilbilgisiyle nasılsa sunacaktı. Ama dört yüzyıl oluyor ki insanlar, bu umutla altıgenlerini tükettiler... Şimdi resmi araştırmacılar var, **engizisyoncular.** Onları işlevlerinin başında gördüm: yolculuklarından her zaman çok bitkin dönerler; az kalsın ölümlerine yol açan basamaksız bir merdivenden söz ederler; kütüphaneci ile dehlizleri ve basamakları konuşurlar; arasıra en yakındaki cilde el atıp sayfaları şöyle bir karıştırırlar, ayıp sözcükler ararlar. Besbelli, hiçbirinin bir şey bulma umudu yok.

Beklenebileceği gibi bu taşkın umudu yoğun bir çöküntü izledi. Altıgenlerden birindeki herhangi bir rafta, çok değerli kitapların durduğu ve bu değerli kitapların erişilmezliği kesinliği, kolay katlanılmaz bir gerçekti. Zındık bir mezhep, aramalara son verilmesini önerdi, onun yerine, olasılık payı pek yüksek olmasa da, mutlu bir rastlantı sonucu bu dinsel kitaplar oluşturulana kadar herkes harflerle simgeleri çalkalasın dursundu. Yetkeler ağır yasalar koymak gerekliliğini duydular. Mezhep ortadan kalktı ama ben çocukluğumda ne ihtiyarlar gördüm, uzun uzun helalara kapanır, yasaklan-

mış zar çanaklarına koydukları metal disklerle sözümona tanrısal düzensizliğe öykünürlerdi.

Buna karşılık kimileri, tam tersine, yararsız yapıtların ortadan kaldırılmasını baş koşul sayıyordu. Altıgenleri bastılar, zaman zaman sahici arama izinleri gösterdiler, bir cildi can sıkıntısıyla karıştırıp rafları boydan boya mahkum ettiler; milyonlarca kitabın yok olmasını onların bu bağnaz arındırma taşkınlığına borçluyuz. Adları kargışlandı bu adamların, gelgelelim çılgınlığın talanına uğramış «hazineler»e yananlar, iki önemli olguyu gözden kaçırıyorlar. Birincisi: Kitaplık öylesine kocamandır ki, insan kökenindeki herhangi bir eksilme, solda sıfır kalmaktadır. Öbürü: her nüsha tek ve benzersiz, yeri doldurulmazdır. Yine de (Kitaplık, bir toplam olduğundan) her zaman yüzbinlerce kusurlu suret bulunabilmektedir: yalnızca bir harfi yada virgülü değişmiş yapıtlar. Genel inanışın aksine, Arıtmacılar'ın giriştiği yağmanın sonuçları bana kalırsa bu bağnazların saçtığı ürkü yüzünden oldukça abartılmıştır. Onlar, Kızıl Altıgen'deki yüce kitaplara erişme nöbetine tutulmuşlardı: düzenleri ortalamaya uymayan, tasvirlerle süslü, tılsımlı kitaplara.

O dönemden kalma bir başka kör-inanç da bugüne kadar geldi: İnsan-ı Mukaddes inancı. Herhangi bir altıgendeki bir rafta (diye us yürütüyordu kimileri) ötekilerin tümünün anahtarı ve yetkin bir özeti denebilecek bir kitap olmalı mutlaka: bir kütüp-

haneci onu gözden geçirmiş de güya, tanrı katına yükselmiş. O bölgenin dilinde bu memurun kurduğu çok eskilerden kalma mezhebin izlerine bugün de rastlanıyor. Birçoğu O'nun ardından yollara düştüler. Bir yüzyıl süreyle boşu boşuna kıyı-bucak dolaşıp her yerin altını üstüne getirdiler. O'nu barındıran saygın, gizli altıgenin yeri nasıl saptanabilirdi? Biri, geriye-işler bir yöntem önerdi: A kitabın yerini saptamak için önce A'nın durumunu saptayan B kitaba başvurun; B'nin yerini saptamak için önce bir C kitaba başvurun ve böyle sonsuza kadar... İşte yıllarımı bu tür serüvenlerle harcadım, boşa geçirdim. Hiç kuşkusuz evrenin raflarından birinde bir toplam kitap var.(1) Bilinmeyen tanrılara yakarıyorum, n'olur biri —tek kişi, isterse binlerce yıl önce— onu incelemiş, okumuş olsun. Onur, bilgelik ve kıvanç bana bağışlanmayacaksa, başkalarına bağışlansın varsın. Cennet varolsun, ben cehennemde kalayım. Sövgüler yağsın, hiçliğe itileyim, yeter ki bir an, bir varlıkta Senin o dev Kitaplık'ın aklansın. Kafirler, Kitaplık'ta saçmanın kurallaştığını, sağduyulu bölümlerin (en yalın, saf tutarlılıkların bile) handiyse tansık soyundan bir kural-dışı sayıldığını

---

(1) Yineliyorum: onun varlığı için tek kitabın bulunma olasılığı yeterlidir. Yalnızca olanaksız, hesap dışı bırakılmıştır. Sözgelimi: hiçbir kitap merdiven olamaz ama hiç kuşkusuz bu olasılığı tartışan, değilleyen ve sergileyen kitapların yanısıra yapıları merdivininkine uyan kitaplar da vardır.

ileri sürüyorlar. Konuşma sırasında (biliyorum) «sapıtmış bir ilahı andıran raslansal ciltleri her an başka ciltlere dönüşme, her şeyi evetleme, değilleme, birbirine karıştırma tehlikesiyle yüzyüze olan hummalı «Kitaplık»tan söz ediyorlar. Bu sözler, yalnızca düzensizliği açığa vurmakla kalmıyor, düpedüz örnekliyor, yazarın tiksinç beğenisini ve onulmaz bilisizliğini de elegüne kanıtlıyor. Aslında Kitaplık'ta söz-yapılarının tümü, yirmi beş yazım simgesinin elverdiği çeşitlemelerin tümü vardır da katışıksız saçmaya tek örnek bulamazsınız. Benim yönetimimdeki bir yığın altıgendeki en yetkin yapıtın **Sorguçlu Gümbürtü**, bir kaşkasının **Gaz Krampı**, bir başkasının **Axaxaxas lö** adını taşımasına boşuna dikkat çekmeyelim. İlk bakışta bağlantısız görünen bu tümceler, hiç kuşkusuz şifresel yada allegorik bir tutumla temize çıkarılabilirler; böyle bir aklama sözseldir ve **ex hypothesi** Kitaplık'ta yerini zaten önceden almıştır; kutsal Kitaplık'ın bugüne kadar öngörmediği, ondaki gizli dillerin herhangi birinde ille de korkunç bir anlam taşımayan, örneğin

dhcmrlchtdj

gibi birkaç harflik bir diziyi biraraya getirmeye elim varmaz. Hiç kimse, sevecenlik ve korkuyla dolup taşmayan, ayrıca sözkonusu dillerin hiçbirinde tanrının güçlü adı anlamına gelmeyen tek hece söyleyemez. Konuşmak, bir şey söylemek değildir. Bu lafazan ve yararsız risaleyi, sayısız altıgenden birinin beş rafından birinin otuz cildinden bi-

rinde bulabilirsiniz zaten —karşı savıyla birlikte.(1)

Yöntemli yazma uğraşı çok şükür insanların bugünkü durumundan uzaklaştırıyor beni. Her şeyin önceden yazılmış olduğu inancı, onları ya değilliyor yada karaltılara çeviriyor. Ne mahalleler bilirim, delikanlılar kitapların ayaklarına kapanır, sayfalarını barbarca öperler de tek harf sökemezler. Salgınlar, kuram çekişmeleri, kaçınılmaz olarak soygunculuğa çözülen haç yolculukları, nüfusumuzun onda birini silip süpürdü. Sanırım cana kıymalara da değinmiştim, her yıl nasıl arttıklarına. Belki de ihtiyarlık ve ürkekliğim yanıltıyor beni, yine de insan soyunun —o tek ve benzersiz soyun— kısa sürede dünya yüzünden silineceğine inanıyorum, ama Kitaplık sürecektir: aydınlık, ıssız, sonsuz, kıpırtısız, değerli ciltlerle donanımlı, yararsız, bozulmaz, gizli.

Demin «sonsuz» sözcüğünü yazdım. Bu sıfatı söz sanatı yapma uğruna çarpıtmadım; dünyanın sonsuz olduğunu düşünmek us-dışı değildir diyorum. Onun sınırlı olduğunu ileri sürenler, geçitlerin, merdivenlerin ve altıgenlerin, kuytu köşelerde son bul-

---

(1) **(n sayıda olası dil, aynı sözcük dağarcığını kullanmaktadır; kiminde kitaplık simgesi, doğru tanımıyla yer almıştır altıgen dehlizlerden oluşan, her zaman her yerde süregen bir düzenleme, gelgelelim kitaplık, ekmek de olabilir, piramit de, başka bir şey de ve onu tanımlayan şu yedi sözcük, başka bir değer üstlenirler. Beni okuyanlar, Sizler, dilimi anladığınıza emin misiniz?)**

masının pekala düşünülebileceğini söylüyorlar —ki saçma. Onun sınırsızlığını düşlemek, olabilir kitap sayısının sınırsızlığı konusunda yanılgıya düşmektedir. Eski soruna şöyle bir çözüm öneriyorum: **Kitaplık sınırsız ve dönümlüdür.** Bir sonsuzluk yolcusu ondan geçerek hangi yöne giderse gitsin, yüzyıllar sonra aynı ciltlerin aynı bozuk-düzende yinelendiğini görecektir (ve böyle bir yineleniş, yeni bir düzene değişecektir: Biricik Düzen'e). Yalnızlığım, bu soylu umutla avunuyor

Letizia Alvarez de Toledo, engin Kitaplık'ın yararsız olduğunu gözlemlemiş: açık söylemek gerekirse, tek cilt, genel düzene uyan, dokuz yada on kadrata dizilmiş, sonsuz sayıda sonsuz incelikte yaprağı olan tek cilt yeterliymiş. (On yedinci yüzyılın başlarında Cavalieri, som gövdelerin tümünün sonsuz sayıda düzlemlerin eklentisiyle oluştuklarını söylemişti.) Gerçi bu ipeksi vade mecum'u **taşımak kolay olmazdı: görünen her sayfa benzerlerine açılırdı; düşünülemeyen orta sayfanın da arkası olmazdı.**

HAİN VE KAHRAMAN İZLEĞİ

Böylece Eflatun yılı
Her yana yeni doğru ve yeni yanlış saçar
Yerine eskiyi çeker burgacına
İnsanlar hep çengidir ya oyunda adımlar
Bir gongun yabanıl gümbürtüsünü kollar.

W.B. YEATS: Kule

Chesterton'un (soylu polis öyküleri kurucusu ve geliştiricisi) ve saray danışmanı Leibniz'in (zaman öncesi uyumun bulgucusu) yabana atılamayacak ölçüde etkilerinde kalarak, boş ikindilerinde bir gün belki kaleme alacağım, şimdiden de her nasılsa beni doğrulayan şu öykü taslağını kurdum. Ayrıntılar, düzeltmeler, uyarlamalar epey eksik; öykünün benim bile kavrayamadığım bölgeleri var daha; bugün 3 Ocak, 1944'te, şöyle değerlendiriyorum durumu:

Olay, baskı altındaki dirençli bir ülkede geçer: Polonya, İrlanda, Venedik Cumhuriyeti, bir Güney Amerika ya da Balkan devleti gibi... Yada geçmişti diyelim çünkü an-

latıcı çağdaş olmasına karşın, öykü on dokuzuncu yüzyılın ortasında yada başlarında geçmiştir. Tutalım ki (anlatma kolaylığı açısından) yer, İrlanda'dır; diyelim ki, tarih de 1824. Anlatıcının adı Ryan'dır; o gencecik, yiğit, yakışıklı, gömütü esrarengiz ellerce kirletilmiş, Browning ile Hugo'nun dizelerini süslemiş, yontusu kızıl bataklıklarda boz bir tepeye hakim, suikast kurbanı Pergus Kilpatrick'in torununun torunudur.

Kilpatrick, bir suikastçıydı; gizli bir suikastçılar örgütünün önderi; tıpkı Moab toprağından şöyle bir gördüğü vadedilmiş ülkeye asla ulaşamayan Musa gibi, Kilpatrick de önceden tasarladığı, düşlediği bir ayaklanmanın utkuya ulaştığı gece can verdi. Ölümünün ilk yüzyılı dolmak üzere; suçun işleniş koşulları hâlâ esrar perdesiyle örtülü; kahramanın yaşam öyküsünü kaleme almakta olan Ryan, bu esrarın basit bir polis soruşturmasının sınırlarını aştığını görür. Kilpatrick, bir tiyatroda öldürülmüştü; İngiliz polisi katili bulamadı bir türlü; tarihçiler, bunun polisin ününe pek gölge düşürmediğini, çünkü büyük bir olasılıkla onu polisin öldürttüğünü ileri sürüyorlar. Bu esrar dolu olayın başka cepheleri de tedirgin eder Ryan'ı. Dönümlü bir örgü göze çarpmaktadır: ırak yörelerin, ırak çağların birtakım olguları yinelenir yada birleştirilir gibidir. Sözgelimi, kahramanlarımızın cesedini inceleyen görevlilerin, zarfı açılmamış bir mektup bulduklarını, o mektupta o gece tiyatroya gitmemesi konusunda uyarıldığı-

nı bilmeyen yoktur; Julius Sezar da dost hançerlerin yolunu beklediği saraya giderken bir pusula almıştı ama okumamıştı, pusulada ihanet, hainlerin adlarıyla birlikte açığa çıkarılıyordu. Sezar'ın karısı Calpurnia, düşünde, kocasına Senato'nun bağışladığı bir kulenin yıkıldığını görmüştü; Kilpatrick'in öldürüldüğü gece de, Kilgarvan'ın yuvarlak kulesinin yandığı doğrultusunda yalan-yanlış, kaynağı belirsiz söylentiler yayılmıştı dört bucağa, Kilpatrick orada doğduğuna göre bu, bir önsezi sayılabilirdi. Sezar'ın öyküsüyle İrlandalı suikastçının öyküsü arasındaki bu koşutluklar (ve daha başkaları), Ryan'ı gizli bir zaman örgüsü, yinelenen çizgilerden oluşma bir doku düşünmeye yöneltir. Condorcet'in ondalıklar tarihi, Hegel, Spengler ve Vico'nun önerdikleri biçimbilim tanımları, Hesiod'un altından demire bozulan adamları gelir aklına. Ruh göçü'nü düşünür, Kelt edebiyatını ürkünç kılan bu kuramı Sezar, Britanya büyücülerine atfetmiştir; Fergus Kilpatrick'in Fergus Kilpatrick olmadan önce Sezar olduğunu düşünür. Bu çember labirentlerden, garip bir buluş, kendisini daha çetrefil, daha bağdaşmasız labirentlere çeken bir buluş aracılığıyla kurtulur: Fergus Kilpatrick ile öldüğü gün konuşan bir dilencinin söylediği kimi sözleri Shakespare, **Macbeth** tragedyasında çok önceden kullanmıştır. Tarihin tarihten kopya çekmesi zaten yeterince şaşırtıcıyken; tarihin edebiyattan kopya çekmesi

usa sığar gibi değildir... Ryan, 1814'te, kahramanımızın en eski dostu James Alexander Nolan'ın, Shakespeare'ın bellibaşlı oyunlarını Gal diline çevirmiş olduğunu görür; bunlardan biri de *Julius Caesar*'dır. Arşivlerde, Nolan'ın İsveç **Festspiele**'si üstüne elyazması bir incelemesini bulur: serüvene dayalı dev gösterilerdir bu oyunlar, binlerce oyuncu vardır oyunda, tarihsel olaylar, aslında geçtikleri yerlerde, o kentlerde o dağlarda yinelenir. Bir başka yayımlanmamış belge de ölümünden birkaç gün önce, son toplantıya başkanlık eden Kilpatrick'in, adı kayıtlardan silinmiş bir hainin idam emrini imzaladığını göstermektedir. Bu emir, Kilpatrick'in yumuşak yüreğiyle bağdaşmamaktadır. Ryan olayı soruşturur (işte bu soruşturma bölümü benim taslağımdaki önemli boşluklardan biri) ve esrarı çözmeyi başarır.

Kilpatrick bir tiyatroda öldürülmüştü ama bütün kent bir tiyatroydu, oyuncular bir İrlanda tümeniydi ve Kilpatrick'in ölümüyle taçlanan oyun, günlerce gecelerce sürmüştü. Olay şöyledir.

1824 yılının 2 Ağustos günü, suikastçılar biraraya gelmişlerdi. Ülke, ayaklanmaya elverişli bir ortamdaydı; yine de hep bir aksaklık çıkıyordu: bir hain vardır aralarında. Fergus Kilpatrick, önceden James Nolan'a haini bulma görevini vermişti. Nolan, üstlendiği görevi başarıyla sona erdirdi: toplantının tam ortasında, hainin Kilpatrick olduğunu açıkladı. Suçlamasını çü-

rütülmez kanıtlarla doğruladı ve suikastçılar, başkanlarını ölüme mahkum ettiler. Kilpatrick, idam kararını kendi imzalamıştı ama infazın ülkesine zarar getirmemesi için yalvarmıştı.

İşte Nolan, bu garip tasarıyı o zaman olgunlaştırdı. İrlanda, Kilpatrick'e tapıyordu; onun onursuzluğuna ilişkin ufacık bir kuşku, ayaklanmanın başarısızlığı demek olabilirdi. Nolan, hainin cezasının infazını ülkenin özgürlüğe kavuşmasında araç olarak kullanan bir tasarı önerdi. Suçlu, bilinmeyen bir suikastçinin eliyle, özellikle halkı etkileyecek, böylelikle belleklere kazılacak ve ayaklanmayı hızlandıracak koşullarda can verecekti. Kilpatrick, kendisine günahını ödeme olanağı veren, ölümüyle son bir utku ateşi kazanacak bu oyunda, payına düşeni yapacağına andiçti.

Zaman darlığından, Nolan, bu katmerli infazın özel koşullarının tümünü kendi uyduramazdı; bir başka oyun yazarından, İngiliz düşman William Shakespeare'den hırsızlamaya karar verdi zorunlu olarak. **Macbeth'ten, Julius Caesar'dan** sahneler yürüttü. Halka açık ve kapalı temsiller günlerce sürdü. Mahkum, Dublin'e girdi, tartıştı, oynadı, yakardı, payladı, acıklı sözler mırıldandı, bu edimlerin tümü ilerde övgüyle anılsın diye Nolan'ca önceden hazırlanmıştı. Yüzlerce oyuncu, kahramanla işbirliği yaptı; kiminin rolü karmaşıktı; kimininki bir anlık. Onların yaptıkları ve söyledikleri, tarih kitaplarında, İrlanda'nın ateşli belleğin-

de yaşıyor. Kendisini hem günahtan arındıran hem de yıkıma sürükleyen bu kılı kılına tasarlanmış yazgıya iyiden iyiye kapılan Kilpatrick, yargılayıcısının metnini doğaçtan edimler, doğaçtan sözlerle kaç kereler zenginleştirdi. Bu kalabalık kadrolu oyun da böylece zamanla oturdu, neden sonra, 1824'ün 6 ağustos günü, yaslı perdeleriyle Lincoln'unkini önceden belirleyen bir tiyatro locasında, nicedir özlenen bir kurşun hain ve kahramanın göğsüne saplanana kadar ve o iki kan fışkırtısı arasında az daha öngörülmüş birkaç sözü bile söyleyemeyecekti.

Nolan'ın yapıtında, Shakespeare'e öykünülen bölümler, en az etkili olanlardır. Ryan, birinin ilerde doğruyu sezebilmesi amacıyla yazarın bu hırsızlamaya başvurduğundan kuşkulanır. Anlar ki kendisi de Nolan'ın tasarısının bir parçasıdır... Bir dizi usandırıcı bocalamadan sonra buluşunu gizli tutmayı kararlaştırır. Kahramanın şanına adanmış bir kitap yayınlar; belki bu da öngörülmüştü.

EMMA ZUNZ

Ocak ayının on dördünde Emma Zunz, Tarbuch ve Leowenthal dokuma fabrikasından evine döndüğünde, giriş kapısının altında Brezilya'dan gelen ve babasının öldüğünü bildiren bir mektup buldu. Önce, pul ve zarf şaşırttı onu; sonra tanımadığı bu el yazısından tedirginliğe kapıldı. Sayfayı kaplayacak biçimde çiziktirilmiş sekizon sözcük. Emma, Bay Maier'in yanlışlıkla yüksek düzede veronal aldığını, ayın üçünde Bage hastanesinde öldüğünü okudu. Mektubu babasının pansiyon komşularından biri imzalamış, Rio Grande'den postalamıştı, Fein yada Fain, ölünün kızına seslendiğini bilmesi olanak dışıydı elbet.

Emma, elinden düşürdü kâğıdı. İlk izlenimi, midesinde ve dizlerinde bir çözülmeydi; sonra kara bir suçluluk duygusu, bir gerçekdışılık, bir soğukluk, bir korku; daha sonra Emma, keşke şu anda yarın olsaydı diye düşündü. Hemen sonra da bu dileğinin boşunalığını kavradı, çünkü babasının ölümü, dünyanın tek olgusuydu ve bundan

böyle sonsuza kadar yinlenecekti. Kâğıdı yerden kaldırdı, odasına yürüdü. Sinsice, gelişecek olayları nasılsa o anda biliyormuşçasına mektubu bir çekmeceye gizledi. Belki de daha o anda birşeylerden kuşkulanmaya başlamıştı; belki de daha o anda ilerki kişiliğine bürünmüştü bile.

Bastıran karanlıkta Emma, günün bitimine kadar Manuel Maier'in, eski mutlu günlerdeki Emanuel Zunz'un intiharına gözyaşı döktü. Gualeguay yakınlarındaki küçük bir çiftlikteki yaz tatillerini anımsadı, annesini anımsadı (anımsamaya çalıştı), Lanus'ta açık arttırmayla satılan küçük evi anımsadı, bir pencerenin sarı bezeklerini anımsadı, tutuklama emrini, o alçalışı anımsadı, gazetenin «zimmetine para geçiren veznedar» başlığıyla verdiği haberin yanısıra yayımlanan onur kırıcı imzasız mektupları anımsadı, son gece, babasının gerçek hırsızın Leowenthal olduğuna andiçişini anımsadı (onu hiç unutmamıştı). Leowenthal, Aaron Leowenthal, fabrikanın eski yöneticisi, şimdi ortaklarından biri. Emma bu gizi 916'danberi korumuştu. Hiç kimseye, en iyi arkadaşı Elsa Urstein'a bile açmamıştı. Belki de böylesine usa sığmaz bir alçaklığı dışlıyordu, belki de bu gizin, kendisiyle yiten babası arasında bir ilmek oluşturduğuna inanıyordu. Leowenthal, Emma'nın bildiğini bilmiyordu; bu önemsiz gerçek Emma Zunz'a bir güçlülük duygusu verdi.

O gece hiç uyumadı, tanın ilk ışığı pencerenin dörtgenini belirlediğinde tasarı he-

men hemen olgunlaşmıştı. Kendisine bitimsiz gelen bu günü herhangi bir gün gibi yaşamaya çalıştı. Fabrikada grev söylentileri dolaşıyordu. Emma her zamanki tutumuyla zorbalığın her çeşidine karşı olduğunu bildirdi. Saat altıda paydostan sonra Elsa'yla birlikte cimnastik salonuyla yüzme havuzu olan bir kadınlar kulübüne gitti. İmzalarını attılar; Emma, adıyla soyadını yinelemek, sonra hecelemek zorunda kaldı, sağlık denetimini izleyen kasabada takılmaları göğüslemek zorunda kaldı. Elsa ve Kronfuss'ların en küçük kızlarıyla, pazar öğleden sonra hangi filme gideceklerini tartıştılar. Sonra sevgililerden söz açtılar, kızların hiçbiri Emma'nın söze karışmasını beklemedi. Nisan'da on dokuzuna basacaktı yine de erkekler, onda sayrılığa varan bir korku uyandırıyorlardı... Eve döndükten sonra tapyoka çorbası pişirdi, biraz sebze haşladı, yemeğini erkenden yedi, yatağına uzanarak kendini uyumaya zorladı. Böylelikle yorucu ama sıradan bir gün olarak geçti ayın on beşi, Cuma günü, olaydan önceki gün.

Cumartesi sabahı, sabırsızlığın dürtüşüyle uyandı. Sabırsızlıktı bu, 'edirginlik değil ve en sonunda beklenen güne varmanın getirdiği özel erinç. Artık tasarlamak, düşlemek zorunda değildi; birkaç saat içinde günlük gerçeklerin yalınlığına erecekti. **La Prensa**'da Malmö çıkışlı **Nordstjarnan**'ın 3 Numaralı Rıhtım'dan hareket edeceğini okudu. Leowenthal'e telefon etti, greve ilişkin bazı özel bilgiler aktarmak istediğini çıtlattı ona,

öteki kızların kulağına gitmemeliydi, gece yazıhanesine uğramaya söz verdi. Sesi titriyordu; ama bir muhbire uygun düşüyordu ses titremesi. O sabah üstünde durulmaya değer başka bir şey olmadı. Emma, saat on ikiye kadar çalıştı, sonra Elsa ve Perla Kronfuss'la Pazar gezintisinin ayrıntılarını kararlaştırdılar. Öğle yemeğinden sonra uzandı, gözlerini yumarak geliştirdiği tasarıyı bir daha belleğinden geçirdi. Atacağı son adımın ilk adımından çok daha korkunç olacağını, kendisine hiç kuşkusuz bir utku ve adalet sevinci tattıracağını düşündü. Ansızın ürküye kapılarak fırladı, çekmeceye koştu. Açtı çekmeceyi; Milton Sills' in resminin altında, bir gece önce koyduğu yerde duruyordu Fain'in mektubu. Kimse görmüş olamazdı; okumaya başlamışken yırtıp attı.

O ikindi olup bitenleri ille de bir tür gerçekliğe bağlamak güç, dahası haksızca olabilir. Cehennemsi bir deneyin bir niteliği de gerçekdışılıktır, belki de deneyin saldığı korkuları yatıştıran ve abartan bir nitelik. Gerçekleştirenin kendinin bile inanamadığı bir eylem nasıl usa yakın kılınabilir, Emma Zunz'un bugünkü belleğinin yadsıdığı, bulanık gördüğü o kısa keşmekeş bugün nasıl yeniden yerli yerine oturtulabilir? Emma, Almagro'da, Liniers Sokağı'nda oturuyordu; o ikindi kesinlikle liman boyunda yürüdüğünü biliyoruz. Belki de adı kötüye çıkmış Paseo de Julio'da, ışıklarla açığa vurulan, aç bakışlarla soyulan bedeninin ayna-

larda çoğalan yansısını görmüştür, yine de ilkin, hiç kimsenin gözüne çarpmadan o kayıtsız kemeraltından süzüldüğünü varsaymak sağduyuya daha uygun... Emma iki-üç bara girdi, oradaki kadınların davranış özelliklerini, yöntemlerini gözlemledi. Sonunda Nordstjarnan'dan birtakım denizcilere rasladı. İçlerinden birinin, çok genç bir delikanlının, yüreğinde bir sevecenlik duygusu uyandırmasından korktuğundan, bir başkasını seçti, ola ki, kendisinden daha kısa boylu, kaba birini, yeter ki dehşetin katışıksızlığı bozulmasın. Adam, bir kapıya götürdu onu, sonra kasvetli bir girişten geçirerek dönen bir merdivene, oradan kapalı bir geçite (geçitteki pencerede Lanus'taki evdekine tıpatıp benzeyen bezekler vardı), sonra da bir sayvandan, daha girer girmez ardında kapanan bir kapıya. Ciddi olaylar, zaman-dışıdır, ya yakın geçmişin gelecekten kopukmuş gibi görünmesinden, yada bu olayları oluşturan parçaların ardışık görünmemesinden.

İşte zaman-dışındaki o zaman boyunca kopuk ve amansız duyuların çetrefil düzensizliğinde acaba Emma Zunz, bir kerecik olsun, bu kurbanlık özverisini harekete geçiren ölüyü düşündü mü? Bence bir kerecik düşündü ve o anda da umutsuzca girişimini ateşe atmış oldu. Düşündü (düşünme yetisi yok olmuştu): şu anda kendisine yapılan iğrenç şeyi babası da annesine yapmıştı. Bitkin bir şaşkınlıkla düşündü bunu ve hemen başdönmesinde aradı sığınağını.

Adam, bir İsveçli yada Finlandiyalı, İspanyolca bilmiyordu. Emma onun için nasıl bir araçsa, o da Emma'nın aracıydı, ne var ki Emma haz adına hizmetini sunuyordu ona, onun sunduğu hizmetse adalet adınaydı.

Yalnız kaldığında Emma, hemen açmadı gözlerini. Başucundaki sehpada adamın bıraktığı para duruyordu: Emma doğruldu, daha önce mektubu nasıl yırttıysa öyle yırttı, parçaladı parayı. Para yırtmak küfürdür, ekmek atmak gibi; Emma hemen pişman oldu yaptığına. Bir kibir belirtisiydi bu, hem de böyle bir günde... Korkusu, bedeninin yasında, duyduğu tiksintide boğuldu gitti. Yas ve bulantı yakasına yapışmıştı yine de Emma usulca yerinden kalktı, giyinmeye başladı. Odada parlak renk kalmamıştı artık; günün son ışıkları gittikçe silikleşiyordu. Emma, kimseye görünmeden odadan çıkmayı başarabildi, köşede, batıya giden Lacroze tramvayına atladı. Tasarısı gereği, yüzü seçilmesin diye öne yakın kuytu bir köşeye oturdu. Sokaklarda başdöndürücü bir hızla kaymak ve böylelikle uğradığı saldırının olayların akışına bir yozluk katmayacağını doğrulamak, avutuyordu onu belki de. Hızla küçülen, ışık-geçirmez kent-dışı mahallelerden geçti, gördüğü anda gözden yitiveriyorlardı. Warnes'ın yan sokaklarından birinde tramvaydan indi. Bir çelişkiydi belki ama yorgunluğu yeni bir güçlülüğe dönüşüyordu, onu serüveninin ayrıntıları üstünde ince ince düşünmeye zorladığından ve gözlerinden geri planla öndeki ereği gizlediğinden ötürü.

Herkes Aaron Leowenthal'i ciddi bir adam olarak tanırdı, yakın dostları cimriliğini bilirlerdi... Fabrikanın üst katında tek başına otururdu. Kentin eteklerinden çok uzakta, bu kıraç yörede hırsızlardan ödü kopardı; fabrikanın avlusunda iri bir köpek vardı, masasının gözünde de —herkes bilirdi— bir tabanca. Bir yıl önce karısının —Gauss ailesinin kızıydı, evlenirken zengin bir drahoma getirmişti— yasını saygıyla tutmuştu ama asıl tutkusu paraydı. İçinden, biraz da sıkılarak, para kazanma yetisinin parayı biriktirme yetisine göre yaya kaldığını bilirdi. Çok dindardı; Tanrı'yla gizli bir anlaşma yaptığına inanırdı, bu anlaşma uyarınca, duaları ve sofuca tutumu karşılığında Tanrı onu başkalarına iyilik yapmaktan kesinlikle bağışık tutuyordu. Dazlak, şişman, yakasında yas şeridi, camları dumanlı gözlüğü, sarı sakalıyla pencerenin yanında dikilmiş, işçisi Zunz'un gizli ihbarını dinlemeye hazırlanıyordu.

Kızın demir bahçe kapısını ittiğini (kendisi onun için açmıştı önceden), karanlık avluyu geçtiğini gördü. Zincire bağlı köpek havlamaya başladığında Emma'nın azıcık yana kaçtığını gördü. Emma'nın dudakları, alçak sesle dua mırıldanan birinin dudakları gibi hızla kıpırdıyor, bitkin bir sesle Bay Leowenthal'in ölmeden önce duyacağı son tümceyi yineliyordu.

Olaylar, Emma Zunz'un umduğu gibi gelişmedi. Bir gün önceden bu yana kaç kereler, şaşmaz tabancasını doğrulttuğu, al-

çak yaratığı alçakça suçunu itirafa zorladığı ve böylelikle Tanrısal Adaletin insan adaleti üstünde kesin bir utku kazanmasını sağlayan o gözüpek savaş tuzağını açıklayacağı anı düşlemişti. (Korktuğundan değildi, ama kendisi Adalet'in sözcüsü olduğundan, cezalandırılmak istemiyordu.) Sonra, göğsünün ortasına yiyeceği tek kurşun, Leowenthal'in yazgısını mühürleyiverecekti. Ne var ki olaylar bu doğrultuda gelişmedi.

Aaron Leowenthal'le karşı karşıya geldiğinde Emma, babasının öcünü her ne pahasına olursa olsun almaktan çok, kendi çektiği aşağılanma acısını ödetmek gereksinimini duydu. Uğradığı iğrenç saldırıdan sonra bu adamı öldürmezlik edemezdi. Sahneyi etkili kılacak hilelere ayıracak zamanı yoktu. Bir kenara ilişerek birtakım sözler geveledi, (muhbir ayrıcalığı olarak) Bay Leowenthal'den anlatacaklarının kesinlikle aralarında kalacağına ilişkin söz istedi, birkaç ad saydı, birkaç kişinin kimliğini dolaylı olarak bildirdi, sonra birdenbire, korkuya yenilmişçesine sustu. Leowenthal'in bir bardak su getirmek için odadan çıkmasını sağlamayı başardı. Leowenthal gerçi bu telâşa bir anlam verememişti ama hoşgörülü davranıp da yine yemek odasından döndüğünde Emma, ağır tabancayı çekmeceden çıkarmıştı bile. Tetiğe iki kere bastı. İri gövde, duyduklarından ve dumandan etkilenmişçesine yere yıkıldı, su bardağı parçalara ayrıldı, yerdeki yüz, Emma'ya şaşkınlıkla, öfkeyle baktı, yüzdeki ağız ona İspanyolca

ve Yidiş sövgüler yağdırdı. Sövgülerin ardı arkası kesilmiyordu; Emma bir daha ateş etmek zorunda kaldı. Avluda, zincire bağlı köpek bir havlama tutturdu ve iğrenç dudaklardan fışkıran kan, sakala ve giysilere aktı. Emma, hazırladığı suçlamayı söylemeye başladı ('Babamın öcünü aldım ve kimse beni cezalandıramayacak...') gelgelelim sözlerini bitiremedi çünkü Bay Leowenthal ölmüştü bile. Onun, dediklerini anlayıp anlamadığını asla öğrenemeyecekti Emma.

Kesilmeyen havlamalar Emma'ya dinlenme sırasının daha gelmediğini anımsattı. Sedirin üstünü dağıttı, ölünün ceket düğmelerini çözdü, kanla lekelenmiş gözlüğü çıkararak dosya dolabının üstüne bıraktı. Sonra almacı kavradı, o anda ve sonraları kaç kereler, kimi zaman bu sözcüklerle, kimi zaman başka sözcüklerle yineleyeceği şeyleri söyledi: **İnanılmaz bir şey oldu... Bay Leowenthal grevi ileri sürerek beni evine çağırdı... Onurumu lekeledi, onu öldürdüm...**

Aslında bu öykü inanılmaz bir öyküydü gerçekten, yine de özünde doğru olduğundan, herkesi etkiledi. Emma Zunz'un tınısı doğruydu, utancı doğruydu, kini doğruydu, Uğradığı saldırı da doğruydu; yalnızca durumlar yalandı, zaman bir de birkaç özel ad.

ÖLÜM VE PUSULA

Lönnrot'nun yılmak bilmez sezgisini bileyen yığınla sorundan hiçbiri, Triste-le-Roy malikânesinde ökaliptüslerin sürekli rayihasında doruğuna ulaşan kanlı olaylar dizisi kadar garip —garipten de öte diyebiliriz— değildi. Erik Lönnrot'nun son cinayeti önlemeyi başaramadığı doğru, ne var ki onun bu cinayeti önceden görebildiği tartışılmaz. Gerçi Yarmolinsky'nin talihsiz katilinin kimliğini de kestirememişti ama hem bu seytanca olaylar dizisinin ardındaki gizli biçimlenimi hem de Züppe Scharlach lakabıyla anılan Kızıl Scharlach'ın olaya katkısını sezmişti. Katil (çoğu katil gibi) Lönnrot'yu öldürmeye andiçmişti onuru üstüne, gelgelelim adamı sindirmek sözkonusu değildi. Lönnrot kendisini katışıksız bir uslamlamacı, bir Auguste Dupin sayıyordu, ama bir serüvenci yanı da vardı, hatta bir kumarbaz yancığı da.

İlk cinayet Hotel du Nord'da —suları çöl renginde bir koya bakan o upuzun prizmada— işlendi. Sözü edilen kuleye (ki bir ba-

kımevinin tiksinç beyazlığını, bir zındanın sayısal bölünürlüğünü ve bir genelevin genel görünümünü çığırtkanca birleşmiştir) Üç Aralık günü, Üçüncü Talmud Kongresi'ne katılmaya Podolsk'tan kül sakallı, kül gözlü Doktor Marcel Yarmolinsky geldi. Hotel du Nord'dan hoşlanıp hoşlanmadığını asla bilemeyeceğiz; Karpatlarda üç yıllık bir savaşa, üç bin yıllık baskıya ve kıyıma katlanabilmesini sağlayan o bildik boyun eğmişlikle kabullendi oteli. Ona R katında bir oda verildi, Galile Valisi'nin hiç de görkemsiz sayılmayacak dairesinin tam karşısında. Yarmolinsky, akşam yemeğini yedi, bu bilmediği kenti dolaşmayı ertesi güne erteledi, yığınla kitabıyla birkaç özel eşyasını gömme dolaba yerleştirdi, geceyarısından önce ışığını söndürdü. (Vali'nin bitişik odada uyuyan şoförü böyle tanıklık etti.) Ayın dördünde, sabah 11.03'te onu **Yidische Zaitung**'un redaktörü aradı; Doktor Yarmolinsky telefona çıkmadı. Odasında bulunduğunda yüzü morarmıştı biraz, geniş, çağdışı bir cüppenin altında yarı çıplak yatıyordu. Geçide açılan kapıdan pek uzak değildi; göğsüne derin bir bıçak yarası açılmıştı. Birkaç saat sonra, aynı odada, gazeteciler, fotoğrafçılar ve polisler arasında Müfettiş Treviranus ile Lönnrot olayı serinkanlılıkla tartışıyorlardı.

Purosunu soylu bir kılıç gibi sallayan Treviranus, «Bu konuda fazla kafa yormanın gereği yok,» diyordu. «Galile Valisi'nin dünyanın en değerli gökyakutlarına sahip oldu-

ğunu hepimiz biliyoruz. Onlara göz dikmiş biri, yanlışlıkla bu odaya girmiş olmalı. Yarmolinsky uyandı; soyguncu da onu öldürmek zorunda kaldı. Ne dersin bu açıklamaya?»

«Olabilir ama ilginç değil,» diye yanıtladı Lönnrot. «Diyeceksin ki, gerçeğin ilginç olma zorunluluğu hiç mi hiç yoktur. Ben de sana diyeceğim ki gerçek, bu zorunluluktan sıyrılabilir ama bir varsayım asla. Senin önerdiğin varsayıma fazla raslantı payı giriyor. Karşımızda ölü bir haham var; kendi adıma hahamlı düz bir açıklamayı, düşsel bir soyguncunun düşsel talihsizliğine yeğlerdim.»

Treviranus biraz bozularak yanıtladı:

«Hahamlı açıklamalar bana göre değil. Bu bilinmeyen adamı bıçaklayanı yakalamak benim derdim.»

«Pek o kadar bilinmiyor da sayılmaz,» diye düzeltti Lönnrot. «İşte tüm yapıtları burada.» Gömme dolaba dizilmiş uzun ciltleri gösterdi: **Kabala'nın Aklaması, Robert Fludd'un Felsefesi Üstüne; Sefer Yezirah'ın** titiz bir çevirisi; **Bael Shem'in Yaşamöyküsü; Hasid Tarikatının Tarihçesi;** Tetragrammaton üstüne (Almanca) bir monografi; Pentateuch'un tanrısal terminolojisi üstüne bir başka monografi. Müfettiş dehşetle, nerdeyse irkilerek bakıyordu kitaplara. Sonra gülmeye başladı.

«Ben kendi halinde bir Hıristiyanım,» dedi. «İstersen bu küflü ciltlerin hepsini evine

götürebilirsin; Yahudilerin kör-inançlarına harcanacak zamanım yok.»

«Belki de bu cinayet, Yahudi kör-inançları tarihinin bir parçasıdır,» diye mırıldandı Lönnrot.

«Yani Hıristiyanlık gibi,» diyerek söze katıldı **Yidische Zaitung** redaktörü. Miyoptu, tanrıtanımaz, utangaç bir adamdı.

Kimse onu yanıtlamadı. Polislerden biri küçük yazı makinesinde bir kâğıt parçası bulmuştu, üstünde şu yarım kalmış tümce yazılıydı:

Ad'ın ilk harfi dile getirilmiştir

Lönnrot gülümsememek için güç tuttu kendini. Ansızın bir kitapsever yada bir İbranice bilgini kesilerek ölünün kitaplarının paket edilip kendi evine gönderilmesini buyurdu. Polis soruşturmasına katılmadan kitapları incelemeye adadı kendini. Sekiz risalelik koca bir ciltte, Israel Baal Shem Tobh'un, Sofular mezhebi kurucusunun öğretilerinin derinliklerine indi; bir başkasında Tetragrammaton'un, Tanrı'nm bu ağza alınmaz adının erdemleriyle dehşetini kavradı; bir başkasında da Tanrı'nın gizli bir adı olduğu ve bu adda (İranlıların Makedonya'lı İskender'e yakıştırdıkları kristal küredeki gibi) onun dokuzuncu niteliği olan ölümsüzlüğün - evrende gelecek, şimdi geçmiş ne varsa hepsinin ilk elden bir bilgisinin - özetlendiği savını okudu. Gelenek, Tanrı'nın tam doksan dokuz adını sayıp döker;

İbranice bilginleri bu küsurlu sayıyı, çift sayılara duyulan tılsımlı bir korkuya yorarlar. Hasidler, hemzenin yüzüncü bir adı - Saltık Ad'ı gösterdiği yolunda us yürütürler.

Bu bilgi deryasından, birkaç gün sonra **Yidische Zaitung** redaktörünün gelişiyle sıyrıldı Lönnrot. O, cinayetten söz etmek istiyordu; Lönnrot ise, Tanrı'nın çeşitli adlarını tartışmayı yeğliyordu: gazeteci, üç sütunluk bir yazıda, müfettiş Erik Lönnrot' nun katilin adına raslayabilmek umuduyla kendini Tanrı'nın adlarını araştırmaya adadığını bilirdi. Gazeteciliğin basitleştirmeciliğine alışık olan Lönnrot, öfkeye kapılmadı. Herhangi bir kişinin, kendisine sunulan herhangi bir kitabı önünde sonunda alacağını keşfeden esnaftan biri de **Hasid Tarikatının Tarihçesi**'nin ucuz bir baskısını çıkardı.

İkinci cinayet, Üç Ocak akşamı işlendi, başkentin batı mahallelerinin en ıssız, en boş köşesinde. Sabaha karşı, bu uzak yörelerde at üstünde devriye gezen jandarmalardan biri eski bir nalbur dükkanının gölgesinde, yerde yüzüstü yatan kepenekli bir adam gördü. Adamın yüz çizgileri kana bulanmıştı; göğsüne derin bir bıçak yarası açılmıştı. Duvardaki sarı, kırmızı karoların üstüne tebeşirle birtakım sözcükler çiziktirilmişti. Jandarma sözcükleri sökmüştü. O ikindi, Treviranus ile Lönnrot, suçun işlendiği uzak yöreye gittiler. Arabanın sağına ve soluna doğru kent, gittikçe ufalanıyordu; gök kubbe büyüyordu ve evler bir tuğla ocağı

yada bir kavak ağacı kadar önemsizleşiyordu. Sonunda, kasvetli olay yerine vardılar: cömert güneş ışığını nasılsa yansıtan gül pembe duvarlarıyla bir ara sokağın bitimindeydi. Ölünün kimliği saptanmıştı. Daniel Simon Azavedo adında biriydi, bir zamanlar kuzeydeki mahallelerde ünlenmiş, araba sürücülüğünden seçim gözlemciliğine yükselmiş, sonraları da hırsızlığa hatta muhbirliğe kadar düşmüştü. (Öldürülüş biçiminin çarpıcılığını müfettişler olağan karşıladılar: Azavedo hançer kullanmakta usta, silah bilmeyen bir haydutlar kuşağının son temsilcisiydi.) Tebeşirle yazılmış sözcükler şunlardı:

Ad'ın ikinci harfi dile getirilmiştir.

Üçüncü cinayet Üç Şubat gecesi işlendi. Saat birden az önce, Müfettiş Treviranus'un yazıhanesindeki telefon çaldı. Giz yüklü, genizden gelme bir erkek sesi konuşuyordu; adının Ginzberg (yada Ginsburg) olduğunu, hatırı sayılır bir ödül karşılığında Azavedo ile Yarmolinsky'nin kurban edilişleri çevresindeki olaylar üstüne bilgi verebileceğini bildiriyordu. Birbirine karışan düdük ve korna sesleri muhbirin sesini boğdu. Derken hat kesildi. Treviranus, tam bunun tatsız bir şaka olabileceğini da hesaba katacakken (övle ya, karnaval zamanıydı) Rue de Toulon'dan, kahvelerin, genelevin ve incil satıcılarının yanyana barındığı o berbat sokaktaki Liverpool Hanı'ndan arandığını öğrendi. Hancıyla konuştu. Hancı (saygıdan

sersemleyip ne yapacağını şaşıran eski İrlandalı katil Kara Finnegan) telefonu son kullananın Gryphius adlı bir müşteri olduğunu, demin birkaç arkadaşıyla birlikte handan ayrıldığını söyledi ona. Treviranus, doğru Liverpool Hanı'na gitti. Hancı şunları anlattı: Gryphius, sekiz gün önce hanın üst katında bir oda tutmuştu. Yüz çizgileri sert, kül renkli sakalı karmakarışıktı, hırpani bir kara giysiye bürünmüştü; Finnegan (Treviranus, onun odayı ne amaçla kullandığını kestirebiliyordu) kuşkusuz aşırı sayılacak bir ücret istemişti ondan, Gryphius da sözleşmedeki ücreti hiç duraksamadan ödemişti. Odasından hemen hiç çıkmıyordu; öğle ve akşam yemeklerini odasında yiyordu; barda onu tanıyan yoktu pek. Söz konusu gecede, Finnegan'ın yazıhanesine telefon etmeye inmişti. Hanın önünde üstü kapalı bir araba durmuştu. Şoför yerinden kıpırdamamıştı; handaki sürekli müşterilerden birçoğu onun bir ayı maskesi taktığını anımsıyorlardı. Arabadan iki soytarı inmişti; ufak tefektiler, çok sarhoş oldukları kimsenin gözünden kaçmamıştı. Boru sesleri eşliğinde Finnegan'ın yazıhanesine dalmışlardı; Gryphius'u kucaklamışlardı, Gryphius da onları tanımışa benziyordu ama oldukça soğuk davranmıştı; aralarında Yidiş konuşmuşlardı —Gryphius usul, genizden gelme bir sesle, ötekiler tiz, uyumsuz seslerle— sonra hep birlikte yukarı kattaki odaya çıkmışlardı. On beş dakika sonra, üçü yine birlikte inmişlerdi, çok mutluydular. Gryp-

hius yalpalıyor, en az onlar kadar sarhoş görünüyordu. Ortada, iki maskeli soytarının arasında —dimdik, başı dönerek— yürüyordu. (Barda oturan kadınlardan biri, sarı, kırmızı ve yeşil iskambil karoları anımsıyordu.) İki kere tökezlemişti Gryphius, ikisinde de soytarılar tutup ayağa kaldırmışlardı onu. Dikdörtgen bir su kitlesini çevreleyen iç rıhtıma geldiklerinde birlikte arabaya atlayıp gözden uzaklaşmışlardı. Arabanın eşiğinden sarkan sonuncu soytarı, iskele direklerinden birine açık saçık bir resimle bir tümce çiziktirmişti.

Treviranus o tümceyi gördü. Önceden kestirilemeyecek gibi değildi zaten. Şöyleydi:

Ad'ın harflerinin sonuncusu dile getirilmiştir.

Daha sonra Gryphius-Ginzberg'in küçük odasını gözden geçirdi. Döşemede kaba saba bir kan yıldızı vardı, köşelerde Macar malı bir sigaranın izmaritleri; bir çekmede Latince bir kitap, Leusden'in **Philologus Hebraeo-Graecus** (1739) adlı yapıtı ve tomarla el yazısı not. Treviranus, kızgınlıkla süzdü kitapları, hemen Lönnrot'yu buldurdu. Müfettiş çeşitli tanıkları olası bir kaçırma olayı üstüne sorgularken Lönnrot, şapkasını bile çıkarmadan önündekileri okumaya koyuldu. Saat dörtte oradan ayrıldılar. O berbat Rue de Toulon'a çıktıklarında, tanın saçtığı ölü serpantinlere basa basa ilerlerlerken, Treviranus dedi ki:

«Ya bu gece olup bitenler düzmece bir provaysa?»

Erik Lönnrot gülümsedi ve büyük bir ciddilikle **Philologus**'un, otuz-üçüncü söylevinden (altı çizilmiş) bir parçayı okudu: **Dies Judacorum incipit ad solis occasu usque ad solis occasum diei sequentis.**

«Anlamı şu,» diye ekledi. «İbranilerin günü, bir günbatımında başlar ve bir sonraki günbatımına kadar sürer.»

Müfettiş, ona takılmaktan kendini alamadı.

«Bu gecenin en paha biçilmez bilgisi bu mu senin açından?»

«Hayır. Ginzberg'in kullandığı bir sözcük daha da önemliydi.»

İkindi gazeteleri, bu yitikler zincirinden ilgilerini esirgememişlerdi. **La Cruz de le España** bu olaylarla son **Hermatik Kongresi**'nin gönendirici denetimi ve düzeni arasındaki karşıtlığı işliyordu; **El Martir**'den Ernst Palanst, «üç ay içinde üç Yahudi'nin canına kıyan bu sinsi, planlı kıyım olayındaki bağışlanmaz oyalanmaları, eleştiriyordu; **Yidische Zaitung**, «birçok derin görüşlü aydının bu üçlü esrara başka bir çözüm bulamamasına karşın» yine de antisemitik bir girişim gibisinden dehşet verici bir varsayımı yadsıyordu; güneyin en şanlı gangsteri Züppe Kızıl Scharlach, kendi bölgesinde bu tür suçların asla işlenemeyeceğine kalıbını basıyor, Müfettiş Franz Treviranus'u görevini açıkça savsaklamakla suçluyordu.

1 Mart gecesi müfettiş. oldukça etkileyici, mühürlü bir zarf aldı. Açtı; zarfın için-

den «Baruch Spinoza» imzalı bir mektupla kentin ayrıntılı bir planı çıktı, besbelli bir Baedeker'den kesilmişti. Mektup, martın üçünde dördüncü bir cinayet işleneceğini haber veriyordu, çünkü batıdaki nalburla, Rue de Toulon'daki han ve Hotel du Nord «gizemli bir eşkenar üçgenin şaşmaz köşelerini oluşturuyordu» haritada üçgenin kusursuzluğu kırmızı mürekkeple belirtilmişti. Treviranus bu more geometrico savı bıkıntıyla okudu, sonra mektupla haritayı Lönnrot'ya yolladı — o böylesi çılgınlıklar için biçilmiş kaftandı.

Erik Lönnrot, mektubu inceledi. Üç mekan birbirine eş uzaklıktaydı gerçekten. Zamanda bir simetri (üç aralık, üç ocak, üç şubat); uzamda da bir simetri... Birdenbire gizin nerdeyse eşiğine vardığını sezdi. Bu sezgi, bir pergel ve bir pusulayla bütünlendi. Gülümsedi, yenilerde öğrendiği Tetragrammaton sözcüğünü heceledi ve müfettişi aradı. Dedi ki ona:

«Dün gece yolladığın eşkenar üçgen için teşekkür ederim. Sorunu çözmemi sağladı. Bu Cuma, suçlular zındanda olacak, içimiz rahat edebilir.»

«Yani dördüncü bir cinayet tasarlamyorlar mı?»

«Dördüncü bir cinayet tasarladıkları için içimiz rahat edebilir dedim ya.»

Lönnrot almacı bıraktı. Bir saat sonra Güney Hattı trenlerinden birinde, bırakılmış Triste-le-Roy malikânesine doğru gidiyordu. Öyküdeki kentin güneyinde suları çamurlu,

moloz ve çerçöple bulanmış küçük bir çay akar. Ta içlerdeki sanayi bölgesi, Barcelona'lı bir siyasinin yönetiminde yaşayan gangsterlerin yurdudur. Lönnrot en ünlü gangsterin —Kızıl Scharlach'ın— bu gizli ziyareti öğrenmek için neler vermeye hazır olduğunu düşünerek gülümsedi. Azavedo, Scharlach'la çalışmıştı bir zaman, Lönnrot uzak bir olasılığı tarttı, dördüncü kurban Scharlach olabilir miydi. Sonra hemen dışladı bu düşünceyi... Sorunu hemen hemen çözmüştü; yalnızca durumlar, gerçekler (adlar, hapishane kayıtları, yüzler, yargı ve ceza tutanakları) artık onu ilgilendirmiyordu. Biraz yolculuk etmek, üç ay süren bu masabaşı çalışmasının yorgunluğunu atmak istiyordu. Cinayetlerin açıklaması, ne idüğü belirsiz bir üçgenle tozlu bir Yunanca sözcükteydi. Esrar perdesi, gözlerinin önünde saydamlaşmıştı nerdeyse; yüz gününü bu işe adadığı için utanç duyuyordu.

Tren, sessiz bir yükleme istasyonunda durdu. Lönnrot indi. Tanın ağarışını andıran o ıssız ikindilerden biriydi. Çamur birikintileriyle dolu vıcık vıcık düzlüğün havası nemliydi, soğuktu. Lönnrot, yazlıklara doğru ilerledi. Köpekler gördü, yan hatta çekilmiş bir araba gördü, ufku gördü, bir çukurun tepeleme suyundan içen gümüş kırı bir at gördü. Triste-le-Roy malikânesinin, nerdeyse çevredeki kara ökaliptus ağaçlarıyla boy ölçüşecek yükseklikteki dikdörtgen köşkünü gördüğünde hava kararmak üzereydi. Ad'ı arayanların nicedir özledikleri andan kendi-

sini en çok bir gündoğumuyla bir gecenin (doğudaki epeski bir görkem, batıda bir başka görkem) ayırdığını düşündü.

Malikânenin düzensiz bahçe sınırını işli demirden paslı bir parmaklık belirliyordu. Ana kapı kapalıydı. Lönnrot, içeri girmeyi pek ummadan çevreyi dolandı. Aşılmaz kapının önüne yeniden geldiğinde, elleri kendiliğinden parmaklıkların arasına kaydı, sürgüyü buldu. Demirin gıcırtısı şaşırttı onu. Koca kapı, zorlu bir edilginlikle ardına kadar açılıverdi.

Lönnrot, kurumuş, kırık, şaşkın yaprak soylarına basarak ökaliptüsler arasında ilerledi. Yakından bakıldığında, Triste-le-Roy köşkü, anlamsız simetriler, çılgınca yinelemelerle dolup taşıyordu; karanlık bir oyuktaki bir Diana yontusuna karşılık bir başka oyukta ikinci bir Diana duruyordu; bir balkon, bir başka balkona yansıyordu; çifte merdivenler çifte korkuluklara açılıyordu Çift yüzlü Hermes, dev bir gölge saçıyordu. Lönnrot, köşkü de malikâneyi dolaştığı gibi dolaştı. Her şeyi inceledi; taraça katının tam altında dar bir pancur ilişti gözüne.

Pancuru itti; birkaç mermer basamak, bir mahzene iniyordu. Mimarın huyunu artık iyiden iyiye kavrayan Lönnrot, karşı duvarda bir başka merdiven olacağını kestirdi. Onu buldu, aşağıya indi, ellerini kaldırıp tavandaki kapağı kaldırdı.

Parlak bir ışık, bir pencereye sürükledi onu. Açtı; sarı, yuvarlak bir ay, kara üzünç

yüzlü Hermes, dev bir gölge saçıyordu. Lönnrot evi araştırdı. Sofalardan, geçtilerden, birbirinin tıpkısı iç avlulara ve zaman zaman aynı avluya geçti. Tozlu basamaklardan yuvarlak sofalara tırmandı; karşılıklı aynalarda sonsuz suretleri çıktı; dışardaki aynı viran bahçeye çeşitli yükseltilerden ve çeşitli açılardan bakan pencereleri açmaktan, aralamaktan usandı; içerde, üstlerine sarı toz örtüleri atılmış eşyalar, tarlatana sarılmış avizeler. Önüne bir yatak odası çıktı; o odada da porselen bir vazoda bir çiçek; daha ilk dokunuşta, epeski taçyapraklar dağılıverdiler. İkinci katta, üst katta, ev sonsuzmuş, genişliyormuş izlenimini veriyordu. **Ev bu kadar geniş değil,** diye düşündü. **Onu birtakım başka şeyler olduğundan daha geniş gösteriyor; loş ışık, simetri, aynalar, onca yıl, benim yadırgılığım, yalnızlık.**

Döner bir merdivenden cumbaya çıktı. Pencerenin karolarından erkenci bir ay ışığı vuruyordu; sarı, kırmızı ve yeşildi karolar. Şaşırtıcı, başdöndürücü bir anımsamayla sarsıldı.

Ufak tefek, güçlü ve yabanıl iki adam üstüne atılarak silahını aldılar; bir başkası, çok uzun boylu bir adam, büyük bir ciddilikle onu selamladı, dedi ki:

«Çok incesin. Bize bir gece ve bir gün kazandırdın.»

Kızıl Scharlach'tı bu. Adamlar, Lönnrot'ya kelepçeleri geçirdiler. Lönnrot, sesini neden sonra bulabildi.

«Gizli Ad'ı mı arıyorsun sen Scharlach?»

Scharlach kayıtsızca dikiliyordu ayakta. Deminki kısa boğuşmaya katılmamıştı. Lönnrot'nun tabancasını almak için hafifçe uzattı elini. Konuştu; Lönnrot onun sesinde bitkin bir utku, evren boyutunda bir kin, o kinden aşağı kalmayan bir üzünç saptadı.

«Hayır,» dedi Scharlach. «Ben daha geçici, ölümlü bir şeyin ardındayım. Erik Lönnrot'yu arıyorum. Üç yıl önce, Rue de Toulon'daki bir kumarhanede kardeşimi tutuklamış, zindana postalamıştın. Adamlarım, beni bir kupaya atıp çatışma alanından kaçırdılar, midemde bir polis kurşunuyla. Dokuz gün dokuz gece boyunca bu kimsesiz, simetrik köşkte acılar içinde kıvranarak yattım; humma, içimi kemiriyordu, alacakaranlıklarla tanları gözeten çift-yüzlü ürkünç Janus düşlerime ve uyanıklığıma dehşet salıyordu. Bedenimden tiksinmeyi öğrendim zamanla, iki gözün, iki elin, iki akciğerin, çift-yüz kadar canavarca olduğunu kavradım. Bir İrlandalı, beni İsa dinine çekmeye çalıştı; goyim'in ünlü tümcesini yineledi: Bütün yollar Roma'ya çıkar. Geceleri sanrılarım o benzetlemeyle besleniyordu; dünya bir labirent, kurtulunması olanaksız bir labirent gibi geliyordu bana çünkü kuzeye yada güneye gider gibi görünen bütün yollar aslında Roma'ya, aynı zamanda kardeşimin can çekiştiği dört duvarlı zındana ve Triste-le-Roy köşküne çıkıyordu. O gecelerde, çift-yüzüyle gören Tanrı adına, bütün humma ve ayna tanrıları adına, kardeşimi

tutuklayan adamın çevresine bir labirent örmeye andiçtim. Ördüm de, hem de sağlam bir ağ: bileşkesinde ölü bir kâfir feylesof, bir on sekizinci yüzyıl tarikatı, bir Yunanca sözcük, bir hançer, bir nalburun duvar karoları var.

«Dizinin ilk terimini bir raslantıya borçluyum. Birkaç arkadaşımla birlikte —aralarında Daniel Azavedo da vardı— Vali'nin gökyakutlarını çalmayı tasarlamıştık. Azavedo bize ihanet etti: peşin ödediğimiz parayla sarhoş oldu ve işe bir gün önce girişti. Otelin uçsuz bucaksızlığında yitip gitmiş; sabaha karşı iki sularında yanlışlıkla Yarmolinsky'nin odasına dalmış. Adamcağız uykusuzluğun pençesinde kıvrandıktan sonra yazı yazmaya koyulmuşmuş. Anlaşılan Tanrı'nm Adı üstüne bir makale için bazı notları gözden geçiriyormuş; şu sözcükleri yazmışmış bile: **Ad'ın ilk harfi dile getirilmiştir.** Azavedo ses etmemesi konusunda uyarmış onu; Yarmolinsky, otel güvenliğini uyandıracak zile uzanmış; Azavedo, bıçağını saplayıvermiş onun göğsüne. Bu hemen hemen içgüdüsel sayılabilecek bir eylemdi: yarım yüzyıllık zorbalık, ona en kestirme, en güvenli yöntemin öldürme olduğunu öğretmişti... On gün sonra **Yidische Zaitung**'dan senin Yarmolinsky'nin ölümünün anahtarını notlarında aradığını öğrendim. **Hasid Tarikatının Tarihçesi**'ni okudum; Tanrı'nın Adı'nı ağza alma korkusunun, bu Ad'ın güçlüler güçlüsü ve bilinmez olduğu doğrultusunda bir kuramın doğmasına yol aç-

tığını öğrendim. Bazı Hasid'lerin gizli Ad'ı ararken insanlar kurban ettiklerini de keşfettim... Senin o hahamı Hasid'lerin kurban ettiği varsayımını geliştireceğini biliyordum; bu varsayımı haklı çıkarma görevini üstlendim.

«Marcel Yarmolinsky, üç aralık gecesi ölmüştü; ikinci «kurban» için üç ocak gecesini seçtim. Birinci, kuzeyde ölmüştü, ikinci «kurban»a batıda bir yer gerekiyordu. Daniel Azavedo gerekli kurbanımızdı. Ölümü çoktan hak etmişti; güdülerine kapılıyordu, hainin biriydi; hem kuşkulanması, tasarımızın sonu demekti. Birimiz onu bıçakladı; bu cesetle öbürü arasında bir ilmek kurulsun diye nalburun karoları üstüne şöyle yazdım: **Ad'ın ikinci harfi dile getirilmiştir.**

«Üçüncü cinayet, üç şubatta işlendi. Treviranus'un dediği gibi tam anlamıyla bir aldatmacaydı. Gryphius - Ginzberg - Ginsburg benim; Rue de Toulon'daki o kirli odacıkta bitmek bilmeyen bir hafta geçirdim (yüzümde iğreti duran bir takma sakalla), arkadaşlarım gelip beni kurtarana kadar. Arabanın eşiğinden sarkan bir arkadaş, bir direğe şöyle yazdı: **Ad'ın son harfi dile getirilmiştir.** Bu tümce, dizi cinayetlerin üçlü olduğunu açığa vuruyordu. Kamuoyu da öyle anladı zaten: yine de ben sana, uslamlamacı Erik Lönnrot'ya, dizinin dörtlü olduğunu sandıracak birtakım yinelenen belirtgeler serptim şuraya buraya. Kuzeyde bir belirtge, doğuda ve batıda belirtgeler, güneyde

dördüncü bir belirtge gerektirir; Tetragrammaton —Tanrı'nın adı, JHVH— dört harften oluşmuştur; soytarılarla nalbur da dört uç çağrıştırıyordu. Leusden'ın risalesinde bir bölümün altını ben çizdim: o bölüm, Yahudilerin bir günü, günbatımından günbatımına hesapladıklarını kanıtlıyor: o bölüm, ölümlerin her ayın dördüne rasladığını da açıklıyor dolayısıyla. Eşkenar üçgeni Treviranus'a gönderdim. Senin eksik kalan ucu tamamlayacağını önceden biliyordum. Kusursuz bir karoyu oluşturacak ucu, seni şaşmaz bir ölümün beklediği yeri çok önceden saptayan ucu. Her şeyi tasarladım Erik Lönnrot, seni Triste-le-Roy'un ıssızlığına çekmek için.»

Lönnrot, Scharlach'la gözgöze gelmekten kaçındı. Ağaçlara bulanık sarılara, yeşilli, kırmızılı karolara ufalanmış gökyüzüne baktı. Hafifçe ürperdi, aynı anda kişisellikten yoksun —handiyse adsız— bir üzünç duydu. Gece çökmüştü bile; tozlu bahçeden bir kuşun umarsız ötüşü duyuluyordu. Lönnrot, son bir kere bu simetrik ve belliaralı ölümler dizisini tarttı.

«Senin labirentinde üç çizgi fazla,» dedi neden sonra. «Ben tek düz çizgiden oluşma bir Yunan labirenti bilirim. O çizgi boyunca öyle çok feylesof yolunu yitirmiştir ki sıradan bir detektif haydi haydi yitirebilir. Bir dahaki gelişte Scharlach, ardıma düştüğünde, A'da bir cinayet işler gibi yap (yada gerçekten işle), sonra B'de, A'dan sekiz kilometre ötede ikinci bir cina-

yet, sonra C'de, A ve B'den dörder kilometre uzaklıkta, ikisinin ortasında üçüncü bir cinayet. Sonra beni D'de, A ile C'den ikişer kilometre uzaklıkta, ikisinin tam ortasında bekle. Beni D'de öldür, şimdi Triste-le-Roy' da öldüreceğin gibi.»

«Seni bir daha öldürdüğümde,» diye yanıtladı Scharlach, «gözle görünmez, düz ve kesintisiz tek çizgiden oluşan o labirenti söz veriyorum sana.»

Birkaç adım geriledi. Sonra büyük bir dikkatle, ateş etti.

"Ölüm ve Pusula"da yer alan öyküler, çağdaş dünya edebiyatının önde gelen bir yazarının imzasını taşıyor.

Arjantinli yazar J. -L. Borges'in, Tomris Uyar'ın Türkçesinden sunduğumuz bu seçme öyküleri, gerek konusu, gerek anlatımıyla Türk okurunun bugüne değin tanımadığı bir türün örnekleri.

Evrensel bir kültürle, sınırsız bir düş gücünün ürünü bu öykülerde, yaşı sekseni aşmış öncü bir yazarla karşılaşacaksınız. Barok, kimselere benzemeyen bir büyük yazarla.

